

SISTEM SKRBI IN IZOBRAŽEVANJA SENZORNO OVIRANIH OTROK OD LETA 1895 DO ŠESTDESETIH LET 20. STOLETJA: LJUBLJANA IN ZAGREB

**SUSTAV SKRBI I OBRAZOVANJA ZA GLUHU
I SLIJEPU DJECU OD 1895. GODINE DO
ŠEZDESETIH GODINA 20. STOLJEĆA: LJUBLJANA
I ZAGREB**

**UREDILA
DUNJA DOBAJA**

Monografija s predstavljen tematiko posega na področje zgodovine marginaliziranih skupin, ki so bile do nedavnega deležne dokaj omejenega strokovnega in raziskovalnega interesa. S skrbno analizo zbranih podatkov, ki segajo od uradnih statistik in analiz didaktičnih metod pa do čustvenih sporočil gojencev obravnavanih ustanov in njihovih družinskih članov, se pred bralcem razgrinja ambiciozno zasnovana podoba odnosov, ki so se spleтали med senzorno oviranimi mladimi, njihovimi družinami, izobraževalnimi ustanovami, socialnimi ustanovami in državo. Monografija obrobje inkluzivno postavlja v osrčje in s tem omogoča osvetlitev številnih malo znanih tem, ki hote ali nehote terjajo tudi aktualizacijski razmislek o tem, kako se do obravnavanih tematik obnašamo tukaj in zdaj.

Iz recenzije dr. Ivana Smiljanića

**SISTEM SKRBI IN IZOBRAŽEVANJA
SENZORNO OVIRANIH OTROK
OD LETA 1895 DO ŠESTDESETIH
LET 20. STOLETJA: LJUBLJANA IN
ZAGREB**

**SUSTAV SKRBI I OBRAZOVANJA
ZA GLUHU I SLIJEPU DJECU OD
1895. GODINE DO ŠEZDESETIH
GODINA 20. STOLJEĆA: LJUBLJANA
I ZAGREB**

**UREDILA
DUNJA DOBAJA**

ZALOŽBA INŠTITUTA ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

Odgovorna urednica dr. Mojca Šorn
Založnik in izdajatelj Inštitut za novejšo zgodovino
Zanj dr. Andrej Pančur
ZBIRKA VPOGLEDI 32
ISSN (spletna izdaja): 3024-0867

Dunja Dobaja (ur.)
SISTEM SKRBI IN IZOBRAŽEVANJA SENZORNO OVIRANIH
OTROK OD LETA 1895 DO ŠESTDESETIH LET 20. STOLETJA:
LJUBLJANA IN ZAGREB
SUSTAV SKRBI I OBRAZOVANJA ZA GLUHU I SLIJEPU DJECU
OD 1895. GODINE DO ŠEZDESETIH GODINA 20. STOLJEĆA:
LJUBLJANA I ZAGREB

Recenzenta dr. Irena Selišnik
dr. Ivan Smiljanić
Jezikovni pregled Katja Bergles Bricman (slovenščina), Dubravka Mamić (hrvaščina)
Oblikovanje Barbara Bogataj Kokalj
Fotografiji na ovitku spredaj: *Ilustrirani Slovenec* IV, 10. 6. 1928, št. 24, 189
zadaj: Tiflološki muzej, Zagreb, Zbirka fotografija, inv. oznaka
990.1:ZAG-3918

Za vsebino svojih prispevkov odgovarjajo avtorice in avtorji.

CC BY-SA 4.0

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in
univerzitetni knjižnici v Ljubljani
COBISS.SI-ID 289750787
ISBN 978-961-7104-54-7 (PDF)

VSEBINA

Dunja Dobaja	
Predgovor	5
Mojca Šorn	
Slepi in slabovidni v Sloveniji od konca prve svetovne vojne do šestdesetih let 20. stoletja s poudarkom na vzgoji in izobraževanju otrok in mladine	7
Dunja Dobaja	
Gluhonemnica v Ljubljani in Zavod za odgoj gluhonijeme djece v Zagrebu 1919-1940. Vzgoja in izobraževanje gluhih otrok	49
Jelena Seferović, Marko Buljevac	
Prva četiri deseteljeća obrazovanja i skrbi za slijepe osobe u Hrvatskoj: Zavod za slijepu djecu u Zagrebu (1895.-1936.)	93
Imensko kazalo	127
O avtoricah in avtorjih	130

Mojca Šorn

Slepi in slabovidni v Sloveniji od konca prve svetovne vojne do šestdesetih let 20. stoletja s poudarkom na vzgoji in izobraževanju otrok in mladine*

* Študija je nastala v okviru projekta J6-50189 *Sistemi skrbi in izobraževanja otrok s senzornimi ovirami v prvi in drugi jugoslovanski državi* in programov I0-0013 *Raziskovalna infrastruktura Slovenskega zgodovinskega pisarstva* ter P6-0436 *Digitalna humanistika: viri, orodja in metode*, ki jih financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

UVOD

Prvi zavod za izobraževanje slepih je bil ustanovljen leta 1784 v Parizu, kmalu nato so sledile podobne institucije tudi drugje po Evropi.¹ V Avstro-Ogrski so se prvi zavodi za slepe odprli v začetku 19. stoletja, najprej na Dunaju leta 1808. Avstrijski zakon o osnovnem šolstvu iz leta 1869 je vseboval določila, ki so slepe in gluhe otroke štela med šoloobvezne, ker pa na Slovenskem do osnovanja ustrezne ustanove ni prišlo,² so se le tisti (redki) slovenski otroci, ki so jim bili dodeljeni denarni prispevki humanitarnih organizacij in posameznikov, šolali v zavodih (predvsem) avstrijskega dela monarhije (na Dunaju, v Linzu, Gradcu, Celovcu, Innsbrucku) vse do njenega propada.³ Tako javnost kot stroka sta imeli v zvezi s tem številne pomisleke. V dnevniku *Slovenec* so zapisali: »Zdaj si pa mislite ubogega slepega otroka tako daleč od doma, samega med tujimi ljudmi, ne vidi nič, pa še nikogar ne razume in drugi ne razumejo njega! Ščasoma se pač nemščine priuči in po svoje v njej obrazi; toda ko pride nazaj domu, si s slovenščino ne more nič pomagati.«⁴ Stroka pa je dodala: »Uživanje teh ustanov je zvezano s pogojem, da se mora slepi otrok izobraževati v tujem zavodu, ker jih na Slovenskem še ni. Oddaljenost kraja, tujina, tuji jezik, zelo majhna možnost večkratnega obiskovanja in razne druge ovire privedejo prizadete starše do zaključka, da otroka rajši obdrže doma. /.../ Vse drugače bi to bilo, ako bi na Slovenskem obstajalo tako slovensko vzgajališče za oslepele otroke,«⁵ zato so želje po ustanovitvi slovenskega zavoda za slepe počasi dobivale konkretnije oblike: »Zavod za slepo deco naj je strokovnjaški urejeno vzgajališče z internatom pod strokovnjaškim vodstvom in njegova šola podobna našim ljudskim in meščanskim šolam. Njen učni načrt naj preveva ideja šole-delavnice /.../, v kateri se učenci napotujejo do samostojnega

- 1 Študija temelji na člankih: Mojca Šorn, »Zavod za slepe otroke in mladino v Kočevju«, *Kronika: V zlatih črkah v zgodovini: razprave v spomin Olgi Janša-Zorn* 57 (2009): 265–74. Mojca Šorn, »Zavod za slepe otroke v Kočevju (1941–1944) in njegova selitev v Ljubljano«, *Prispevki za novejšo zgodovino* 49, št. 1 (2009): 269–78. Mojca Šorn, »Slepi in slabovidni v Sloveniji od okupacije do 60. let 20. stoletja«, *Prispevki za novejšo zgodovino* 65, št. 1 (2025): 87–103. Mojca Šorn in Dunja Dobaja, »Reševanje prostorskega vprašanja Zavoda za slepe otroke in mladino v Kočevju«, *Prispevki za novejšo zgodovino* 63, št. 1 (2023): 127–38. Kolegici dr. Dobaja se zahvaljujem za nesebično deljenje podatkov, ki jih je pridobila v Arhivu Jugoslavije.
- 2 Kranjski deželni zbor leta 1889 osnutka zakona o »odgojilnih in učnih zavodih za gluhoneme in slepe otroke«, ki ga je v razpravo podal deželni šolski svet za Kranjsko 21. 1. 1882, ni sprejel.
- 3 *Zavod za slepo in slabovidno mladino: zgodovinski oris 1919–1989* (Ljubljana: Zavod za slepo in slabovidno mladino, 1989), 2. Podrobneje o šolski obveznosti Janez Sagadin, »Kvantitativna analiza razvoja osnovnega šolstva na Štajerskem, Koroškem, Kranjskem in Primorskem po uveljavitvi osnovnošolskega zakona iz leta 1869 ter kvantitativni prikaz osnovnega šolstva v poznejši Dravski banovini«, *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969* (Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970), 136.
- 4 »Za uboge slepce«, *Slovenec*, 19. 6. 1915, 3. Gl. Šorn in Dobaja, »Institutional education of blind, deaf and speech-disabled children.«
- 5 Minka Skabernè, *Skrb za slepce: s 13 slikami* (Ljubljana: Društvo Dobrodelnost, 1919), 224.

duševnega in telesnega dela.«⁶ Učni načrt je poleg teorije predvideval precej praktično-tehničnih predmetov, ročna dela, mizarska dela, modeliranje ipd., saj so strokovnjaki menili, da šola-delavnica slepega človeka lahko usposobi za delo in mu s tem omogoči relativno ali popolno samostojnost.

Želje in načrti so bili realizirani po končani prvi svetovni vojni, ko smo Slovenci dobili svoj prvi zavod za slepe in slabovidne osebe.

ZAVOD ZA SLEPE V LJUBLJANI

V prvi svetovni vojni je v bojih oslepelo nekaj deset slovenskih moških, ki so se novembra 1918 vrnili v Ljubljano. Narodna vlada je ustanovila Kuratorij za oskrbo slepcev,⁷ ki je bil zadolžen za preselitev oskrbovancev iz primarne nastanitvene lokacije – prostorov v nekdanji Belgijski vojašnici, v prostore Kranjske hranilnice na Zaloški cesti. Tu se je oblikoval Zavod za slepe v Ljubljani, v okviru katerega so odprli obrtno nadaljevalno šolo s pletarsko in ščetarsko delavnico. Zanj se je še posebej zavzemal tedanji ravnatelj šole Josip Kobal, menil je, da slepim nudi ustrezno strokovno kvalifikacijo in s tem možnost zaposlitve.

Ker je v Ljubljano s posredovanjem kuratorija za slepe in deželne vlade za Slovenijo kmalu za vojaki prispela tudi večina slovenskih otrok iz avstrijskih zavodov za slepe, je v zavodu od šolskega leta 1919/20 delovala tudi dvorazredna osnovna šola. Vodstvo šole je najprej prevzela prva slovenska učiteljica za slepe, sestra Klara Vrhunc, po njenem odhodu iz zavoda aprila 1922 je kuratorij vodstvo šole predal Minki Skaberne. V tem obdobju so slepi vojaki postopoma začeli zapuščati zavod, na njihova mesta so prihajali slepi otroci. V šolskem letu 1921/22, ko je bila šola v zavodu preoblikovana v trirazrednico, je bilo v šolo sprejetih 24 šoloobveznih otrok.

Ker se je za poslopje, v katerem je bil nameščen zavod za slepe, zanimal zdravstveni odsek Narodne vlade za Slovenijo, ga je ministrstvo za zdravstvo odkupilo in v njem nastanilo žensko bolnišnico. Zavod za slepe pa se je v letu 1922 preselil v Kočevje, relativno daleč od kulturnega središča, v prostore obrtne šole za lesno industrijo in se preimenoval v (Državni) Zavod za slepe/slepce v Kočevju.⁸

⁶ Ibidem, 225.

⁷ Ta se je kasneje preoblikoval v društvo Kuratorij slepcev, ki si je prizadevalo ustvariti idejo o postavitvi t. i. doma slepih in slabovidnih iz vse Slovenije.

⁸ Minka Skaberne, »Prvi slovenski zavod za slepe«, *Svetloba izpodriva temo: zbornik slepih Slovenije* ([Ljubljana]: Republiški odbor Zveze slepih Slovenije, 1969), 28.

ZAVOD ZA SLEPE OTROKE IN MLADINO V KOČEVJU

Po uvedbi kraljeve diktature oziroma s sprejetjem Zakona o narodnih oziroma osnovnih šolah so bili iz zavoda in šole za slepe odpuščeni vsi odrasli oskrbovanci, v njej so ostali zgolj šoloobvezni otroci in mladina, ki je obiskovala obrtno šolo.⁹ Zavod se je preimenoval v Zavod za slepo deco v Kočevju:

Domalega na koncu sveta, v kraju, ki kakor ud, od človeškega telesa odrezan, krvavi in usiha; tam, kjer je zemlja vsa bolna in iz smrtne stiske zaman kliče k sebi delovne roke, da bi jo negovale, ljubile in se vse njej posvetile, roke, ki bi njenim izsušenim prsim dale svežih sokov; tam – na narodnostno najbolj ogroženem otočku Slovenije, sredi brezupne puščobe, ki diha iz temnih kočevskih gozdov ter kot večno prokletstvo visi nad vsem – tam se vzpenja pod jesensko nebo visoka siva stavba s pomembnim napisom: Zavod za slepo deco.¹⁰

Pogoji za bivanje v kočevskem zavodu in delo v šoli, ki je bila v sklopu tega, so bili skromni, tako kar se tiče prostorov kot tudi učnih in izobraževalnih pripomočkov; težave so bile tudi s pridobivanjem in nameščanjem izobraževalno-vzgojnega kadra.¹¹ Kljub temu se je zavod v Kočevju, ki se je zgledoval predvsem po Zavodu za slepe v Zagrebu, ustanovljenem leta 1895, in po modernem Zavodu za slepe v Zemunu, razvil v kvalitetno in uspešno ustanovo, kar so izražali predvsem dosežki gojencev.¹²

V Kraljevini Jugoslaviji od leta 1930 t. i. zavodi za prizadete niso več delovali po stari avstrijski zakonodaji. Dne 5. decembra 1929 je bil namreč sprejet Zakon o osnovnih šolah,¹³ ki je določal, da »med ‚ljudske‘ šole spadajo tudi šole ‚za nezadostno razvito in defektno deco‘«.¹⁴ Pouk je bil obvezen tudi za slepe otroke in v kočevski zavod so sprejemali tiste, ki so dopolnili šest, a še niso prekoračili

9 »Slepa deca vabi goste. V proslavo dvajsetletnice zavoda v Kočevju razstavijo slepi gojenci svoje izdelke«, *Jutro*, 24. 6. 1939, št. 144, 3. *Zavod za slepo in slabovidno mladino*, 3.

10 »Med tistimi, ki zanje sonce ne sije. Zavod za slepe otroke v Kočevju«, *Slovenec*, 7. 11. 1937, št. 256, 5.

11 Zaradi slabih pogojev so nameravali leta 1923 otroke iz kočevskega zavoda preseliti v Zavod za slepe v Zemunu, kar pa se zaradi velikih prizadevanj učiteljskega zbora ni zgodilo. – *Zavod za slepo in slabovidno mladino*, 3.

12 Kot piše Marija Golob, zavod v Kočevju ni imel možnosti, da bi v celoti in povsem ustrezno zajel vzgojno-izobraževalni proces vse slovenske slepe in slabovidne mladine, vendar je njegovo delovanje kljub temu pomenilo premik in napredek na tem področju. – Marija Golob, *Pot k svetlobi: Zavod za slepo in slabovidno mladino, 1919–1998*: [80 let šolanja slepih in slabovidnih v Sloveniji] (Ljubljana: Zavod za slepo in slabovidno mladino, 1999), 8.

13 *Službene novine kraljevine Jugoslavije*, 11. 7. 1930, 155.

14 Martin Mencej, »Razvoj šolstva za duševno zaostalo in defektno deco pri Slovencih od 1918–1938«, *Popotnik: časopis za sodobno pedagogiko* LX, št. 1–2, 53–59. SI AS 1460, t. e. 1, a. e. 5, Konferenčni zapisnik (27. 2. 1940–30. 4. 1943 oz. 28. 5. 1943), Zapisnik, 27. 2. 1941. Slabovidni učenci, ki se jim je v teku šolanja v zavodu vid toliko izboljšal, da se jim po izjavi zdravnika specialista ni bilo treba udeleževati pouka po metodah za slepe, so lahko predčasno zapustili zavod, vendar so morali do 14. leta obiskovati občo ljudsko šolo.

Poslopije zavoda za slepe otroke in mladino v Kočevju

Vir: *Ilustrirani Slovenec* IV, 10. 6. 1928, št. 24, 188

štirinajst let,¹⁵ duševno in telesno zdrave in sposobne za izobrazbo. Več primerov je kazalo na to, da se zakona o obveznem šolanju ni dosledno izvajalo, kar je razvidno tudi iz naslednjega citata:

Seveda je v naši banovini število slepe dece, ki je letos postala šoloobvezna večje; pričakovati je zato naknadnih prijav. S takimi naknadnimi vstopi v zavod pa je zelo otežkočen pouk, posebno v 1. razredu. Učiteljstvo se je še vedno borilo proti temu. Skušalo si je opomoči predvsem z razpisom v uradnih časopisih, pa kakor je razvidno, ni dosti pomagalo. Glavna krivda leži v tem, da se starši slepe dece premalo za to zanimajo. Po čl. 57. zakona o n. š. [narodnih šolah, op. avt.] morajo šolski upravitelji voditi imenik defektne dece in predlagati /.../ seznam srezkemu nadzorniku.¹⁶

Čeprav odziv na zakon o obveznem šolanju slepih in slabovidnih sprva ni bil najboljši, je bilo za prihodnja leta upravičeno pričakovati povečano število šolarjev in gojencev. Sledenje temu trendu pa iz proračuna ni bilo razvidno. V proračunskem letu 1930/31, ko je zavod še sodil v finančni resor oddelka za socialno politiko in narodno zdravje,¹⁷ mu je bila za delovanje in vzdrževanje namenjena le skromna vsota, veliko skromnejša, kot je bila dodeljena ostalim bano-vinskim mladinskim zavodom.¹⁸ V proračunskem letu 1931/32, ko je bil Zavod za slepe otroke kot ustanova izobraževalnega značaja z nalogami socialnega

15 Izjemoma so lahko sprejeli tudi slepe mladostnike do 18. leta starosti, ki so oslepeli npr. zaradi bolezni ali nesreče.

16 SI AS 1460, t. e. 1, Konferenčni zapisnik (2. 4. 1930–22. 4. 1932), Zapisnik. 2. 9. 1931.

17 *Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine*, 29. 3. 1930, št. 44, Proračun izdatkov in dohodkov Dravske banovine za leto 1930/31, Oddelek za socialno politiko in narodno zdravje, Socialno skrbstvo.

18 Ibid.

skrbstva dodeljen v prosvetni resor,¹⁹ je bil podan predlog, da bi bil prosvetni oddelek upravičen do 11 % celotnega banovinskega proračuna. Predlog ni bil realiziran, končna dodeljena vsota je bila od načrtovane manjša za petino.²⁰ Sredstva, ki jih je zavod v Kočevju tega leta prejel iz proračuna, so pokrila zgolj osnovne potrebe,²¹ zato je podban Otmar Pirkmajer javno izpostavil mačehovski odnos banovine do zavoda. Verjel je, da bi bilo treba v skladu z Zakonom o osnovnih šolah problematiko šolanja slepih in slabovidnih urejati bolj celostno, temeljiteje in dosledneje. Med drugim se mu je zdelo smotno, da bi zgradili nov funkcionalen objekt, v katerem bi našla svoje mesto šola in internat s kapaciteto za več kot 700 oseb, ki bi omogočil dostojno bivanje in izobraževanje vsem slepim in slabovidnim otrokom, seveda tudi tistim, ki še niso bili vpeti v obvezni sistem šolanja. Ker bi s tovrstno gradnjo za več let obremenili banovinski proračun, so na ministrstvu to vizijo zavračali in se zavzemali za sanacijo in razširitev obstoječe ustanove.²²

Na začetku 30. let 20. stoletja sta podobne težave kot kočevski zavod imela tudi gluhonemnica in deško vzgajališče. Ena od idej, kako rešiti stisko vseh treh ustanov, je bila koncentracija na istem kraju (omenjalo se je 460 ha veliko posestvo v Ponovičah). Ta poteza bi zmanjšala stroške vzdrževanja upravnega aparata, hkrati pa bi omogočila delno samopreskrbo; gojenci, nesposobni za priučitev obrti, naj bi namreč opravljali poljska dela in pridelovali skupno hrano. Pri tem je pomembno poudariti, da je imela stroka precejšnje pomisleke glede sobivanja gluhonemih, slepih in slabovidnih otrok z vzgojno problematičnimi dečki. Ban Drago Marušič pa je predlog pospremil s komentarjem, da v okviru proračuna 1931/32 ideje ni mogoče uresničiti in da predlog zahteva podrobno študijo.

Leto 1932/33 je bilo v finančnem pogledu še bolj kritično. Zaradi gospodarske krize je minister za finance izdal stroga navodila za zmanjšanje banovinskih proračunov. Predlog uravnoteženega občega banovinskega proračuna za leto 1932/33 je tako znašal 3,8 % manj v primerjavi s tekočim proračunom.²³ Ban Marušič je ministru za finance poslal v potrditev proračun v višini 170,5 milijona din, odobren pa je bil v višini 147,5 milijona din. Od dodeljene vsote je

19 Službeni list kraljevske banske uprave dravske banovine, 1. 4. 1931, št. 23, Proračun izdatkov in dohodkov Dravske banovine za leto 1931/32, Prosvetni oddelek.

20 SI AS 77, f. 7, V. zasedanje, Pregled izvršenih izdatkov in doseženih dohodkov po občnem banovinskem proračunu za leto 1931/32.

21 SI AS 77, f. 1, Stenografski zapisnik 3. seje I. zasedanja banskega sveta, 22. 1. 1931.

22 Ibid.

23 Miroslav Stiplovšek, *Banski svet Dravske banovine: 1930–1935: prizadevanja banskega sveta za omilitev gospodarsko-socialne krize in razvoj prosvetno-kulturnih dejavnosti v Sloveniji ter za razširitev samoupravnih in upravnih pristojnosti banovine* (Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, 2006), 120. Gl. Mojca Šorn in Dunja Dobaja, »Reševanje prostorskega vprašanja Zavoda za slepe otroke in mladino v Kočevju«, *Prispevki za novejšo zgodovino* 63, št. 1 (2023): 127–38.

bilo 47,6 milijona din namenjenih za banovinske zavode, podjetja in ustanove, proračun izdatkov in dohodkov zavoda za slepe otroke pa je znašal 360.250,00 din.²⁴ Primerjava stvarnih izdatkov vseh prosvetnih banovinskih zavodov iz pristojnosti banovinskega šolskega odbora pokaže, da je bil banovinski prispevek, namenjen kritju potreb zavoda za slepe in slabovidne, s 340.000,00 din najnižji.²⁵

V drugi polovici 30. let se je finančno stanje nekoliko popravilo, vsako leto pa je zavod sprejel tudi nekaj novih gojencev, kar se je nenazadnje odražalo v stiski s prostorom: »Zavod pa je prenapolnjen, saj imamo že itak dva gojenca čez maksimum. Če hočemo torej sprejeti v zavod kakega novega otroka, ne bo mogoče na drug način, kakor da odpustimo starejše, že izšolane gojence.«²⁶ V šolskem letu 1934/35 je bilo v zavodu 26 gojencev (štirinajst dečkov in dvanajst deklic), ki so obiskovali osnovno šolo, in štirinajst (šest dečkov in osem deklic), ki so obiskovali obrtno šolo. Tri leta kasneje je bilo v zavodu 43 gojencev.

Osnovna šola in izobraževanje mladine

Učiteljski kader, ki je bil maloštevilčen,²⁷ je bil strokovno dobro podkovan.²⁸ Njegovo visoko usposobljenost je med drugim junija 1935 potrdil tudi poslanec ministrstva za prosveto iz Beograda, ki je po obisku šole za slepo in slabovidno mladino vse učitelje ocenil z odlično oceno.²⁹ Učiteljstvu je bila poleg pedagoško-vzgojnega procesa zaupana tudi skrb za učiteljsko knjižnico, ki je konec šolskega leta 1929/30 štela 144 knjig in devet časopisov, od tega tri pedagoške revije, konec šolskega leta 1940/41 pa 832 knjig, dve strokovni in dve pedagoški reviji, šest leposlovnih oziroma mladinskih mesečnikov.³⁰ Poleg tega so skrbeli tudi za šolsko knjižnico, ki je bila sprva zelo skromna, a je konec šolskega leta 1933/34 razpolagala že s kar 362 knjigami v Braillovmem točkopisu,³¹ ter učila. Učiteljski zbor je vodil tudi referat za zdravstvo in referat za obleko.

24 Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine, 1. 4. 1932, št. 27.

25 Ibid.

26 SI AS 1460, t. e. 1, Konferenčni zapisnik (26. 2. 1937–23. 1. 1940), Zapisnik, 22. 6. 1937.

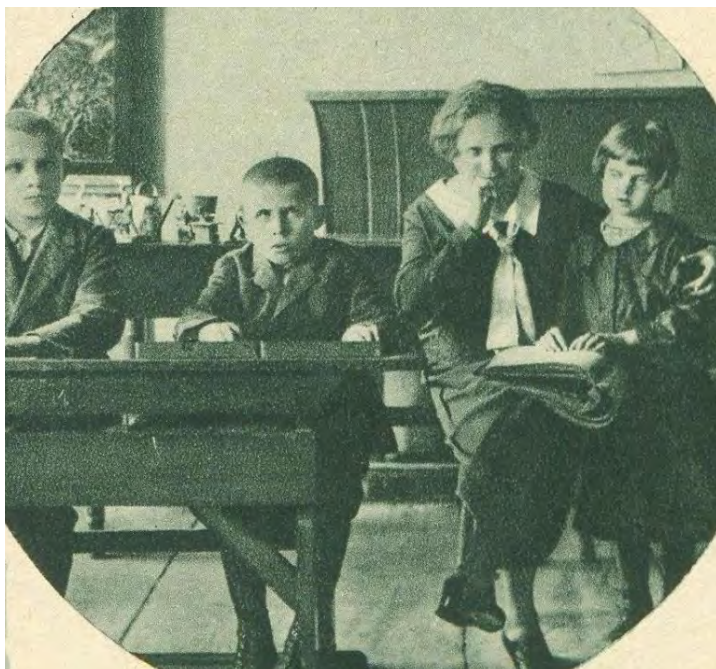
27 Podrobno o upravnikih, pedagogih in drugih sodelavcih zavoda Golob, *Pot k svetlobi*, 38.

28 V letih med svetovnima vojnama je bil po odlokih višjega šolskega sveta v prestolnici in po navodilih ministrstva za prosveto izdan predpis o opravljanju strokovnega izpita po obiskovanju posebnega tečaja za učitelje za slepe. To je pomenilo začetek načrtnega usposabljanja tiflopedagogov. – *Zavod za slepo in slabovidno mladino*, 3.

29 SI AS 1460, t. e. 1, Konferenčni zapisnik (30. 5. 1932–22. 1. 1937), Zapisnik, 11. 6. 1935.

30 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. 5, Konferenčni zapisnik (27. 2. 1940–30. 4. 1943 oz. 28. 5. 1943), Zapisnik, 29. 5. 1941.

31 Iz arhivskega gradiva je razvidno, da so gojenci pisali tudi svoj časopis *Mlada srca*. Ta časopis so izdajali konec 20. let 20. stoletja, po sedmih letih odmora pa so z delom začeli ponovno. Poleg pripovednega in pesniškega dela je časopis obsegal še nekaj rubrik: esperantski kotiček, kotiček za najmlajše, t. i. zavodske novice in zabavni del. – SI AS 1460, t. e. 1, Konferenčni zapisnik (30. 5. 1932–22. 1. 1937), Zapisnik, 21. 12. 1936.

V šolskih klopeh

Vir: *Ilustrirani Slovenec* IV, 10. 6. 1928, št. 24, 189

Kar se tiče pedagoškega procesa, je prvi razred obsegal prvo in drugo šolsko leto, drugi razred tretje in četrto šolsko leto ter tretji razred peto, šesto in sedmo šolsko leto. V šolskem letu 1937/38 je bil v sklop prvega razreda dodan t. i. pripravljalni razred, tretji razred pa je zaobjel še osmo šolsko leto. Učiteljstvo je velik pomen pripisovalo predvsem prvemu razredu, menilo je, da lahko uspešno gradijo le na trdnih temeljih. Tako so prvošolci že znali pisati in brati v »Brajovem točkopisu«, lepo so se izražali v govoru in pripovedovanju, znali pa so tudi računati v obsegu do dvajset. V drugem šolskem letu so učenci znali računati do sto, predvsem dobro so obvladali poštevanko. Poznali so mere in uteži in imeli »o teži teles popolnoma pravilne pojme in predstave«. Pri pouku slovenščine so lepo oblikovali stavke, pisali so tudi daljše spise.³² Učenci višjih razredov so poleg branja in pisanja ter računanja znali tudi osnove zemljepisa, zgodovine in narave. Zelo pomembno mesto bi morala imeti telesna vzgoja: »Prvi namen telovadbe je zbuditi veselje za gibanje in pravilno uporabiti ude za gibanje.«³³ Po zgledu inozemskih zavodov za slepe bi morala biti telovadba na urniku »vsaj pet ur te-

32 SI AS 1460, t. e. 1, Konferenčni zapisnik (26. 2. 1937–23. 1. 1940), Zapisnik, 10. 6. 1937.

33 AJ 66, Odeljenje za osnovnu nastavu, f. 2049, Zavod za slepu decu Kočevje, Zapisnik 4. domače učiteljske konference, 19. 12. 1934. Tu tudi podrobno o pomenu telovadnega pouka za slepe.

V pletarski delavnici

Vir: *Ilustrirani Slovenec* IV, 10. 6. 1928, št. 24, 189

densko. Plavanje je za slepe najprimernejši in najbolj zdrav šport. Vsak zavod naj ima zato svoj bazen, kjer se slepi lahko nauče plavanja. Na vseh zavodih naj se vrši tudi ortopedična telovadba³⁴. Ker kočevski zavod ni imel niti osnovnih pogojev za pouk telesne vzgoje, so bili otroci največkrat fizično aktivni le poleti oziroma ob primernem vremenu, ko so vadili na vrtu. Teoretično so imeli možnost telovaditi tudi v krajevni osnovni šoli, vendar se je to le malokrat zgodilo, saj so tamkajšnjo telovadnico v dopoldanskem času uporabljali osnovnošolci, zvečer pa člani Sokola.

Učiteljice in učitelji so ocene na t. i. matične liste (spričevala) beležili z besedo in v oklepaju s številko. Izbirali so lahko med naslednjimi ocenami: odličen, prav dober, dober, slab, nezadosten. Oceno iz vedenja so pisali le z besedo: vzorno, prav dobro, dobro, prilično in neprimerno. Konec aprila 1931 je prišlo do spremembe, na zahtevo banske uprave so bile ocene za vedenje naslednje: odlično (5), prav dobro (4), dobro (3), slabo (2).³⁵

Poleg osnovne šole sta bili v kočevskem zavodu za osebe, mlajše od 24 let, organizirani tudi pletarska in ščetarska obrt. Slednjo so v 20. letih 20. stoletja opustili, slepi gojenci tako niso več imeli možnosti izbire:

Pouk v pletarstvu vodi slepi mojster Dolinar, ki ima sedaj vsega 12 učencev (8 vajencev in 4 vajenke). /.../ Uspehi gojencev so jako različni. Dočim se bodo nekateri

34 SI AS 1460, t. e. 1, Konferenčni zapisnik (26. 2. 1937–23. 1. 1940), Zapisnik, 29. 4. 1938.

35 SI AS 1460, t. e. 1, Konferenčni zapisnik (2. 4. 1930–22. 4. 1932), Zapisnik, 26. 1. 1931.

tekem svoje učne dobe izvežbali toliko, da bodo lahko samostojno izvrševali pletarsko obrt, izdelujejo drugi tudi po 6. letih vajeništva še vedno samo najosnovnejše in grobe košarske izdelke ter ni upati, da bi dosti več dosegli.³⁶

Nad pletarstvom deklice niso bile najbolj navdušene: »Z ozirom na to, da je pletarska obrt v vsem svojem obsegu pretežka za obrtne vajenke, sem dogovorno z g. pletarskim mojstrom prišel do zaključka, da se naj v pletarski obrti izvežbajo deklice samo v njim primernih, lažjih in finejših delih. Kot dodatek pa bi bilo treba uvesti novo panogo žen. obrti,«³⁷ zato so se v zavodu potrudili in v začetku koledarskega leta 1937 pridobili učiteljico ročnih del. Upraviteljica je poudarila,

kako velikega pomena je za /.../ zavod nastanitev učiteljice ročnih del. Saj je nemogoče, da bi razredna učiteljica po napornem dopoldanskem pouku poučevala z uspehom in vso pozornostjo nato še vsako popoldne po 2 uri ročnega dela. /.../ Pouk v ročnem delu na zavodu za slepe stavi toliko navora in zahtev od strani učiteljice, da je nujno potrebna za ta predmet posebna učna moč. /.../ Menda je naš slučaj edini v Jugoslaviji in inozemstvu, da nismo imeli celo vrsto let učiteljice za ročno delo.³⁸

V začetku leta 1941 so v zavodu začeli tudi s poukom gospodinjstva; sprva so učenke in učenci spoznavali vedo o prehranjevanju, od jeseni 1941 pa so imeli dvakrat tedensko na urniku kuhanje.³⁹ To jim je bilo zelo pri srcu, zato uspeh ni izostal. Poleg kuhanja so bili uspešni tudi v pranju, likanju, delu na vrtu.

Za gojence in gojenke so bili (občasno) organizirani tudi strokovno-nadaljevalni tečaji. Njihov namen je bil, da bi poleg tehničnega znanja, ki so ga mladi pridobili v delavnici, usvojili vsaj nekaj splošne in teoretično-strokovne izobrazbe. Na nadaljevalnem obrtnem tečaju so mdr. poučevali obrtno spisje, računstvo, lektiro, petje, higieno, lepo vedenje. Ker tečaji niso potekali redno, so se učitelji med seboj organizirali, da so v prostem času s kandidati ponavljali šolsko snov, ki so jo jemali, ko so hodili v šolo, saj so ob koncu šolskega leta iz omenjenih predmetov v zavodu potekali pomočniški izpiti.

Vsakdanjik v internatu in izvenšolska dejavnost

Pogoj za uspešno vzgajanje, vodenje in poučevanje otrok je bila strokovna usposobljenost učiteljskega kadra, s katerim se je zavod, kot že omenjeno, nedvomno lahko pohvalil. Stroka je poudarjala, da morajo biti učitelji otrok s posebnimi potrebami izobraženi v pedagoški, psihološki, psihopatološki in njim

36 SI AS 1460, t. e. 1, Konferenčni zapisnik (26. 2. 1937–23. 1. 1940), Zapisnik, 26. 2. 1937.

37 SI AS 1460, t. e. 1, Konferenčni zapisnik (30. 5. 1932–22. 1. 1937), Zapisnik, 25. 11. 1932.

38 SI AS 1460, t. e. 1, Konferenčni zapisnik (26. 2. 1937–23. 1. 1940), Zapisnik, 26. 2. 1937.

39 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. 5, Konferenčni zapisnik (27. 2. 1940–30. 4. 1943 oz. 28. 5. 1943), Zapisnik, 6. 10. 1941.

sorodnim strokam, predvsem pa naj bi imeli poseben dar za ravnanje s posamezniki in skupinami.⁴⁰ Da so bili predani delu in oskrbovancem, se je odražalo tudi na »prostovoljnem delu«. Učiteljski zbor ga je namreč opravljal ves čas obstoja zavoda, že pred izdajo zakona o osnovnih šolah ter v smislu razpisa kraljeve banške uprave z dne 26. oktobra 1933, ki sta določala, da je učiteljstvo »dolžno vršiti tudi izvenšolsko delo, delo med narodom«. Učiteljice so tako gojencem mnogo časa namenjale tudi po pouku v okviru internata. Prepričane so bile, da morajo ti vsak trenutek preživeti karseda aktivno: »Gojencem naj se nikdar ne dopusti, da bi prišli radi brezdelja v razmišljanje (tuhtanje);«⁴¹ strinjale so se, da naj se gojenkam in gojencem ponudi čim več priložnosti za udejstvovanje v glasbi in telovadbi, dobrodošlo je bilo tudi dobro čtivo.

Tudi ob nedeljah, praznikih in šole prostih dnevih so otroci dan začeli zgodaj. Učenju, verouku, pisanju pisem je sledila igra, obvezno pa je bilo tudi domače delo. Deklice so bile zadolžene za krpanje perila gojencev in gojenk ter posteljnine. Delo dečkov je bilo odvisno od letnega časa. Pozimi ali ob slabem vremenu so čistili okolico zavoda, izdelovali orodje, izvajali različna popravila v zavodu in žagali drva. Tudi šolski vrt ni bil namenjen le zabavi. Na njem so se učenci učili vrtnarstva in čebelarstva.

V sklop »izvenšolskega dela« je v zavodu za slepe in slabovidne spadal tudi pouk glasbe. Učiteljice so bile prepričane, da glasba krepi značaj slepega otroka, prav tako je bilo pomembno njihovo prepričanje, da se pri »vsakdanji vaji na različnih glasbilih urijo otrokovi prsti ne samo za glasbo, ampak tudi za vsako drugo manualno delo«.⁴² Učili so se igrati na klavir in citre, violino, čelo in harmonij. Učiteljicam sta pri pouku glasbe, ki je bil prostovoljen, a ga je kljub temu obiskovala več kot polovica otrok, na pomoč sprva priskočili dve gojenki obrtne šole. Leta in leta sta poučevali klavir in citre, kmalu pa se je ena od njiju izvežbala tudi za poučevanje violine in čela. Z začetkom šolskega leta 1936/37 sta bili dekleti nekoliko razbremenjeni, violino je namreč začel poučevati učenec ljubljanskega konservatorija. Pouk glasbe je bil dodatno oplemeniten v začetku šolskega leta 1938/39, ko je novo nastavljena moč začela poleg klavirja poučevati tudi harmonij. Note za slepe je zavod brezplačno prejemal od založbe American Braille Press in hamburške knjižnice za slepe (Bibliothek für Blinde – Hamburg). Gojenci so tudi radi in lepo peli, poslušalce so v to prepričali na raznih prireditvah, pa tudi na cerkvenem koru: »V Kočevju pripovedujejo, da k njihovim mašam ljudje najraje hodijo, ker res lepo pojó.«⁴³

40 SI AS 1460, t. e. 1, Konferenčni zapisnik (30. 5. 1932–22. 1. 1937), Zapisnik, 25. 1. 1935.

41 Ibid.

42 SI AS 1460, t. e. 1, Konferenčni zapisnik (2. 6. 1930–22. 4. 1932), Zapisnik, 12. 10. 1931.

43 »Pri slepi deci v Kočevju«, *Slovenski narod* LXX, 13. 11. 1937, št. 260, 3.

Javnosti se je zavod predstavljal tudi po radijskih valovih. Primaren namen teh oddaj je bil, da bi poslušalci kar čim več izvedeli o slepoti in o življenju slepih kočevskih gojencev: »Potrebno bi bilo zainteresirati za slepstvo širšo javnost. Šolsko vodstvo ima v načrtu izvesti to akcijo potom radia. Vršila bi se nekatera informativna predavanja o slepstvu, nato pa bi nastopila tudi slepa deca s svojo akademijo.«⁴⁴ Prvi nastop, ki je bil na sporedu 15. novembra 1931, je trajal 15 minut in je požel veliko pohval. Zaradi burnega odziva občinstva si je vodstvo ljubljanskega radia želelo čimprejšnji ponovni nastop slepih otrok – in tako se je drugi nastop odvil že 10. aprila 1932, tretji pa decembra istega leta. Sledile so številne oddaje, v katerih so nastopali slepi gojenci, še posebej svečano je bila obeležena 20. obletnica zavoda za slepe. Na začetku so oddaje snemali v ljubljanskem studiu, kmalu pa je postala praksa, da so uslužbenci Radia Ljubljana oddaje pripravljali v zavodu v Kočevju:

Dne 25. aprila [1937, op. avt.] je ljubljanski radio prenašal iz tukajšnjega zavoda za slepo deco akademijo s prav pestrim sporedom, ki je trajal od 17.30 do 18.45 ure. Bil je to po številu že 4. radio prenos iz tuk. zavoda. Sodelovali so pod vodstvom svojega učiteljstva vsi gojenci in gojenke. Akademija je nad vse dobro uspela. Došlo je mnogo ustmenih, a tudi pismenih priznanj in laskavih ocen, med drugim tudi iz zavoda za slepo deco v Zagrebu ter doma v Škofji Loki. Kot priznanje moremo smatrati tudi nagrado v znesku din 300.-, ki jo je poslala uprava Radia Ljubljana.⁴⁵

Poleg radijskih nastopov so gojenci in učitelji kočevskega zavoda redno organizirali razne druge prireditve in slovesnosti. Posebej odmevna je bila akademija v Ljubljani novembra 1937 pod pokroviteljstvom banove soproge. Na akademiji, ki je potekala v nabito polni Francišškanski dvorani, je bil prisoten tudi župan Jura Adlešič.⁴⁶

Z veseljem moram ugotoviti, da je nastop v Ljubljani dosegel svoj namen: v javnosti se je zopet poživilo zanimanje za skrbstvo slepih. Javnosti je bila dana prilika, da se seznani z vzgojnim delom v zavodu za slepo deco in se prepriča, da so tudi slepi otroci zmožni izobrazbe in dela. Ponovno je bilo ob tej priliki izrečeno v javnosti mnenje, da ta ustanova spada v središče Slovenije – to je stališče, ki ga kot strokovni forum še vedno zavzema učiteljstvo tukajšnjega zavoda. Poleg moralnega uspeha moram omeniti tudi gmoten uspeh. Vseh dohodkov ob priliki nastopa je bilo 11 892 Din, izdatkov je bilo 5800 Din; čisti dobiček znaša 6091 Din.⁴⁷

44 SI AS 1460, t. e. 1, Konferenčni zapisnik (2. 6. 1930–22. 4. 1932), Zapisnik, 12. 10. 1931.

45 SI AS 1460, t. e. 1, Konferenčni zapisnik (26. 2. 1937–23. 1. 1940), Zapisnik, 30. 4. 1937.

46 V časopisih so program akademije podrobno predstavili in Ljubljancane pozivali k aktivni udeležbi. – »Iz Ljubljane. Slepa mladina«, *Slovenski narod* LXX, 9. 11. 1937, št. 256, 3.

47 SI AS 1460, t. e. 1, Konferenčni zapisnik (26. 2. 1937–23. 1. 1940), Zapisnik, 29. 11. 1937.

Prireditve pa niso bile organizirane le zaradi seznanjanja javnosti in finančnega dobička. Učiteljstvo zavoda je tovrstnim proslavam posvečalo veliko pozornosti, ker jih smatralo »kot važen vzgojni faktor specijelno še iz vidikov psihologije in pedagogike slepih. Vsaka taka proslava pomeni slepemu gojencu prijetno izpremembo v enoličnem vsakdanjem življenju; vzgaja v njem čut in smisel za lepo in dobro, vzpodbuja ga k duševni aktivnosti ter nudi zdravo hrano njegovi domišljiji in duševnim doživetjem«. ⁴⁸ Poleg že omenjenih dogodkov je v zavodu vsako šolsko leto potekala zaključna oziroma vidovdanska proslava, nikoli niso pozabili na proslavo ob dnevu zedinjenja, slovesno so praznovali tudi rojstni dan kralja Aleksandra in t. i. Slomškov dan, pestre so bile tudi obletnice rojstva Otona Župančiča in obletnice Prešernove smrti.

Poleg dramskih in pevskih nastopov so velik odmev dosegle tudi razstave osnovnošolcev in vajencev, ki so jih vsako leto meseca junija ob izteku šolskega leta organizirali v zavodu. Na teh razstavah so gojenci predstavili izdelke ročne obrti, ki so jih izdelali v teku šolskega leta. Kljub različnim uspehom posameznih gojencev v pletarski obrti je bila skupna ocena prireditve dobra. Najlepši izdelki so bili po navadi poslani v Beograd na veliko šolsko razstavo. ⁴⁹ Posebej skrbno je bila pripravljena jubilejna razstava, ki je potekala 24. junija 1939. Z njo so proslavili 20-letnico kočevskega zavoda in pokazali njegov razvoj v tem času. Razstavo je odprl njen pokrovitelj ban Natlačen ob prisotnosti številnih odličnih gostov. Obisk je bil zelo velik, tudi zaradi časopisnih člankov, ki so vabili v Kočevje: »Danes in jutri ima slepa deca iz Kočevja svoj praznik, na katerega se je z vneto pripravljala že dalj časa. /.../ In vendar se slepa deca iz banovinskega zavoda v Kočevju že danes veseli obiska vseh, ki imajo zdrave oči, da bodo prišli /.../ k nji v goste in si ogledali ročne izdelke, ki kronajo trud in trdno voljo do dela.« ⁵⁰ Gojenci zavoda so svoje izdelke predstavili tudi na prvi (prodajni) obrtni razstavi v Kočevju, odprta je bila 24. decembra 1936, in sicer pleteno garnituro, tri stole, mizo in stojalo za rože. Da je bilo njihovo delo dobro opravljeno, potrjujejo podatki o prodaji pletarskih izdelkov: »Naj omenim še, da čeprav je naša delavnica le učilnica, večji del izdelkov prodamo, mnogo pa jih je sploh izdelano po naročilu. V letu 1936 n. pr. je bilo prodano izdelkov v skupni vrednosti din 9442.« ⁵¹

V zavodu je bilo še posebej prijetno decembra. Miklavž je vsako leto na predvečer svojega godu obiskal otroke in jim prinesel drobna darila. Tudi slavnost na božični večer, božičnica, je bila vesela: na sveti večer so krasili božično drevo, peli

48 Ibid., Zapisnik, 30. 9. 1938.

49 SI AS 1460, t. e. 1, Konferenčni zapisnik (2. 6. 1930–22. 4. 1932), Zapisnik, 25. 6. 1930.

50 »Slepa deca vabi goste. V proslavo dvajsetletnice zavoda v Kočevju razstavijo slepi gojenci svoje izdelke«, *Jutro* XX, 24. 6. 1939, št. 144, 3.

51 SI AS 1460, t. e. 1, Konferenčni zapisnik (26. 2. 1937–23. 1. 1940), Zapisnik, 26. 2. 1937.

in deklamirali božične pesmi. Sledila je pogostitev. Vsak gojenec je prejel skromno darilo (robec, nogavice). Revni gojenci so bili obdarovani tudi z obleko in perilom, denar za to je šel iz podpornega sklada zavoda oziroma je blago prispevala banska uprava.⁵² Konec leta 1935 je upraviteljica zavoda svojim kolegicam svetovala sledeče:

Ker so pred durmi božične počitnice, priporočam učiteljstvu, da gojence pripravi na ta božični čas. Gojenci naj se zavedajo pomena teh praznikov, zavedajo, da je to praznik miru ter naj se posebno med prazniki pazi, da ne bodo v vedenju prekoračili meje dostojnosti. V času počitnic naj se gojence zaposli predvsem z zabavnimi igrami. Ker so počitnice zelo dolge, naj se jim da tudi naloge, ki pa naj bodo v obliki igre.⁵³

Mnogo daljše počitnice so bile na vrsti poleti, po vedno težko pričakovanem in nato uspešno izpeljanem končnem izletu. Večina učencev je zavod zapustila in se za nekaj tednov preselila domov. Tistim gojencem, ki niso imeli svojcev, je uprava zavoda preskrbela primerna počitniška mesta pri »dobrih in tudi narodno zavednih«⁵⁴ družinah, vsaka taka družina je za stroške oskrbe prejela 150 din mesečno. Vsak učenec je ob odhodu dobil t. i. objavo staršem oziroma njihovim namestnikom, v kateri je uprava zavoda opozarjala na dolžnosti, ki jih imajo odgovorne osebe do slepih gojencev v času počitnic. Po nalogu banske uprave se je vodstvo zavoda obračalo tudi na občine in jih prosilo, naj bdijo nad slepimi gojenci, predvsem, »da se ne bodo izrabljali nad slepimi gojenci, da se ne bodo izrabljali za beračenje ali da bi se surovo postopalo z njimi.«⁵⁴ Leto kasneje so slepim prepovedali tudi »muziciranje«⁵⁵ po gostilnah.⁵⁵ Z dopisom z dne 31. maja 1933 je banska uprava dovolila »v najnujnejših slučajih, da ostanejo učenci tudi preko počitnic v zavodu.«⁵⁶ Tisti, ki so počitnice preživeli v zavodu, so se dopoldne ukvarjali z ročnimi deli in delom v delavnici, popoldne pa so se sprehajali in brali.

Še nekaj besed o hišnem redu, ki ga je bilo treba dosledno spoštovati. Čez dan je bil vstop v spalnice strogo prepovedan, učilnice in spalnice je bilo treba redno čistiti oziroma pomivati, in sicer najmanj enkrat do dvakrat na mesec, kuhinjo dvakrat na teden, pisarne enkrat na teden, stopnišča enkrat na teden, hodnike vsak dan. Posebna pozornost je bila namenjena snagi na straniščih.⁵⁷ Predpise so gojenci bolj ali manj⁵⁸ spoštovali, kar je mdr. razvidno iz vsebine konferenčnih

52 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. 5, Konferenčni zapisnik (27. 2. 1940–30. 4. 1943 oz. 28. 5. 1943), Zapisnik, 14. 1. 1941.

53 SI AS 1460, t. e. 1, Konferenčni zapisnik (30. 5. 1932–22. 1. 1937), Zapisnik, 20. 12. 1935.

54 SI AS 1460, t. e. 1, Konferenčni zapisnik (26. 2. 1937–23. 1. 1940), Zapisnik, 22. 6. 1937.

55 SI AS 1460, t. e. 1, Konferenčni zapisnik (26. 2. 1937–23. 1. 1940), Zapisnik, 5. 9. 1938.

56 SI AS 1460, t. e. 1, Konferenčni zapisnik (30. 5. 1932–22. 1. 1937), Zapisnik, 19. 6. 1933.

57 SI AS 1460, t. e. 1, Konferenčni zapisnik (30. 5. 1932–22. 1. 1937), Zapisnik, 20. 1. 1933.

58 Primer, ki to trditev zanika, gl. v: SI ZAL KOČ 84, Zbirni fond, Kočevje, t. e. 1, a. e. 1, pritožba Lovšin Alojzija na Kraljevsko bansko upravo dravske banovine (17. 3. 1936).

zapisnikov. Nekaj skrbi so povzročali gojenke in gojenci v adolescenci, vendar so glede na poročila učiteljskega zbora tudi te z nekaj truda konec koncev obvladali:

Vpričo tako različne starosti in koedukacije spolov je vzgoja in nadzorstvo v internatu našega zavoda naporna in zvezana z veliko odgovornostjo. Predvsem smo posvečali pozornost onim gojencem in gojenkam, ki preživljajo kritično dobo dozorevanja. Večinoma opazujemo na njih gotove splošne pojave pubertetne dobe v potencirani meri, n. pr.: nerazpoloženje, pogreznjenost vase, idr. Prav pogostoma se pojavljajo tudi izrazite medsebojne simpatije, tako da le s ponoči in podnevi budnim očesom in smotno vzgojo preprečujemo tozadevne prestopke. Vendar vsa ta sredstva in ukrepi ne bi preprečili deliktov, če bi gojenci sami ne bili dovolj disciplinirani. /.../ Splošno je bila letos disciplina v internatu dobra ter ni bilo težjih prestopkov. Odrasli gojenci so bili bolj disciplinirani kot mlajši, otroci po svoji naravi hitro pozabijo predpise hišnega reda. Treba jih je bilo zato od časa do časa poklicati na odgovor in jih strožje opozoriti reda in dolžnosti. Tak postopek je vsakikrat dosegel svoj učinek in za dalj časa zalegel.⁵⁹

Nekaj podatkov o gojencih

Zavod je vsako leto v oskrbo sprejel tri do štiri nove gojence: »Mogli bi te novodošle nebogljence primerjati z mladimi drevesci, ki so v domači zemlji slabotno uspevali ter so sedaj presajeni v večjo drevesnico, v zavod za slepe, da se tu zravnaajo, opomorejo, in popravijo ter kolikor je pač mogoče, razrastejo v drevesa ter obrode tudi koristen sad.«⁶⁰ Učiteljski zbor se je strinjal, da se že pri sprejemu slepega otroka opazi, iz kakšnih razmer prihaja:

Često je zelo zanemarjen, slabo hranjen, duševno in telesno zaostal ter skrajno nesposoben in okoren v kretanju. Poleg tega je pogosto tudi obleka skrajno pomanjkljiva. Zgodilo se je že, da je prišel v zavod otrok kar v copatah ali da je imel šele prvikrat v svojem življenju čevlje, dalje, da ni znal samostojno jesti, opravljati svoje potrebe, se oblačiti itd.

V zapisniku šolske konference iz februarja 1935 je poudarjeno, da je od otrok in mladine, ki so se takrat nahajali v zavodu, skoraj tretjina tja prišla v »zelo zanemarjenem stanju«.⁶¹

V šolskem letu 1933/34 je osnovno šolo obiskovalo 26 otrok, dvanajst deklic in štirinajst dečkov. V obrtni šoli je bilo šest dečkov in osem deklic. Večina jih je bila doma na deželi, šest jih je bilo iz industrijskih krajev, dva iz predmestja. Izhajali so iz družin s številnimi otroki (povprečno petimi, maksimalno

59 SI AS 1460, t. e. 1, Konferenčni zapisnik (26. 2. 1937–23. 1. 1940), Zapisnik, 31. 5. 1938.

60 AJ 66, Odeljenje za osnovnu nastavu, f. 2049, Zavod za slepu decu Kočevje, Zapisnik 6. domače učiteljske konference, 25. 2. 1935,

61 Ibid.

enajstimi). Iz treh družin sta bila v zavodu kar po dva otroka. Učiteljski zbor je zabeležil, da iz skrajno slabih razmer prihaja osem otrok oziroma 22 %, iz zelo revnih razmer deset oziroma 25 %, iz revnih razmer štirinajst oziroma 31 %, iz zadovoljivih razmer osem oziroma 22 %. Ocenil je, da niti en gojenec ni izhajal iz dobrih socialnih razmer. Največ, 22 %, jih je bilo iz delavskih družin, prav toliko iz dninarskih. Nekaj je bilo otrok kočarjev, rudarjev itd. Nezakonskih je bilo dvanajst oziroma 30 %, od teh so bili štirje (10 %) sirote. Prirojenih slepih oseb je bilo dvajset (50 %), osemnajst oseb (45 %) jih je imelo pridobljeno slepoto, od teh osem (20 %) kot posledico očesne bolezni, štirje (10 %) kot posledico telesne bolezni in šest (15 %) kot posledico očesne poškodbe. Popolnoma slepih je bilo osem otrok (20 %), svetlobo je dojemalo trinajst otrok (32 %), trije otroci (8 %) pa so razločili barve in velike predmete. V kategorijo slepih je torej spadalo 24 oziroma 60 % otrok. Dvanajstim otrokom (30 %) je slabovidnost dovoljevala štetje prstov na razdalji 1–4 metre, štirim (10 %) pa na razdalji 4–18 metrov.⁶²

Po podatkih iz šolskega leta 1934/35 je bila večina gojencev doma z dežele, šest jih je bilo iz industrijskih krajev, samo dva iz predmestja večjih naselij. Tudi ti so izhajali iz družin s številnimi otroki (povprečno število je bilo pet otrok na družino). Gmotni položaj družin, iz katerih so izhajali otroci, je bil slab: iz skrajno slabih razmer je prihajalo osem otrok oziroma 22 %, iz zelo revnih razmer je prihajalo deset otrok oziroma 25 %, iz revnih razmer je bilo štirinajst otrok oziroma 31 %, iz relativno stabilnih razmer je bilo osem otrok oziroma 22 %. Največ otrok je izhajalo iz delavskih družin – 22 % vseh gojencev. Iz dninarskih družin je izhajalo 22 % vseh gojencev. Sledili so otroci obrtnikov, kočarjev, malih kmetov, služkinj, kmetov, rudarjev.⁶³ Nezakonskih je bilo 30 %, od teh je bilo 10 % sirot. Iz meščanskih oziroma dobro stoječih družin v zavodu ni bilo nobenega gojenca. Dvajset gojencev ali 50 % jih je trpelo za prirojeno slepoto, osemnajst gojencev ali 45 % pa za pridobljeno slepoto: zaradi bolezni oči je vid izgubilo osem gojencev ali 20 %, zaradi drugih bolezni štirje gojenci ali 10 %, šest gojencev ali 15 % pa je vid izgubilo zaradi poškodbe. V skupini slepih je bilo popolnoma brez vida osem otrok, svetlobo je zaznavalo trinajst otrok, trije otroci so razločili barve in velike predmete. Slepih je bilo torej 24 otrok, trinajst dečkov in enajst deklic, se pravi 60 % gojencev, slabovidnih pa je bilo šestnajst otrok, sedem dečkov in devet deklic oziroma 40 % gojencev. Od teh je z razdalje 1–4 metre prste štel dvanajst otrok, z razdalje 4–18 metrov so prste šteli štirje otroci.⁶⁴

⁶² Ibid.

⁶³ Za primerjavo: v začetku leta 1940 je bilo v zavodu dvanajst otrok kmetov, devet otrok malih kmetov, šest otrok obrtnikov in delavcev, deset otrok kočarjev in dninarjev, en otrok obrtnika in štiri sirote. – SI AS 1460, t. e. 1, a. e. 5, Konferenčni zapisnik (27. 2. 1940–30. 4. 1943 oz. 28. 5. 1943), Zapisnik, 7. 3. 1940.

⁶⁴ SI AS 1460, t. e. 1, Konferenčni zapisnik (30. 5. 1932–22. 1. 1937), Zapisnik, 26. 2. 1935.

Slabe socialne in zdravstvene razmere pred prihodom gojencev v zavod so imele trajne posledice, zato se je zanje skrbelo še posebej skrbno. Iz zapisnika 5. domače učiteljske konference, ki je potekala 11. marca 1931, je razvidno, da je šolsko vodstvo, čeprav je za zdravje gojenk in gojencev skrbel hišni zdravnik, sodelovalo z zdravstvenim oddelkom, ki je v zavod občasno napotilo okulista. Specialist je izvedel temeljit pregled oči vseh otrok in mladostnikov, skrbela ga je predvsem nevarnost okužbe, spremljati pa je moral tudi eventualno izboljšanje vida oziroma možnost le-tega z operacijo posameznikov.⁶⁵

Želje in načrti za selitev zavoda

Želja in načrtov za selitev zavoda za slepe iz Kočevja je bilo več, saj je bilo popolnoma jasno, da poslopje kočevskega zavoda nikakor ni bilo ustrezno za nastanitev, bivanje in šolanje slepih in slabovidnih. Stavba ni imela dovolj prostorov, ki bi jih preuredili v otroške spalnice, ni imela ustreznega prostora, ki bi ga uredili v bolniško sobo, ni imela prostora, ki bi služil kot dnevna bivalnica, ni imela telovadnice. Obravnavano poslopje ne le, da ni bilo ustrezno za služenje svojemu namenu, bilo je še dodatno v slabem stanju, vendar ves čas, ko je služilo kot zavod za slepe otroke, ni bilo deležno nikakršnih popravil oziroma izboljšav. Številni so menili, da je bila (morda) za odlašanje s popravili kriva tudi obljuba, ki se je ponavljala praktično od leta 1922, da se bo zavod selil iz Kočevja v primernejše prostore v bližino prestolnice:

Naš zavod že polnih 18 let samotari pozabljen v provinci, zanemarjen kakor pastorek napram ostalim sličnim ustanovam, ki so tako srečne, da se nahajajo v središču Slovenije, v Ljubljani /.../, z našimi zavodskimi prostori, ki so od dne do dne v slabšem stanju. Vrata se slabo zapirajo, kljuge so vsak hip pokvarjene, spalnice so prenatrpane, učilnice prav tako premajhne, hodniki ozki in zastavljeni z omarami, ki morajo kljub temu služiti še slepim gojencem za sprehajanje v prostem času, ker dnevnih bivalnic sploh nimamo. Najbolj nevzdržno pa je pomanjkanje bolniških sob, katere bi morali imeti vsaj dve, eno za dečke in eno za deklice. /.../ Tudi zunanjščina zavodskega poslopja je zelo grda. Omet odpada, streha in žlebovi so vedno kaj pokvarjeni in krpanje malo zaleže. Prav tako je zelo slaba vrtna ograja /.../. Spričo teh dejstev bi lahko postali malodušni in opustili vsa nadaljnja prizadevanja za izboljšanje in napredek zavoda, češ, saj itak nič ne dosežemo. /.../. Prepričana sem, da mora tudi za zavod za slepe otroke kmalu priti čas, ko se bo nastanjen v novih primernih prostorih razširil in izpopolnil in tako lahko vršil svoje delo v dobrobit slepi mladini.⁶⁶

65 AJ 66, Odeljenje za osnovnu nastavu, f. 2049, Zavod za slepu decu Kočevje, Zapisnik 5. domače učiteljske konference, 11. 3. 1931.

66 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. 5, Konferenčni zapisnik (27. 2. 1940–30. 4. 1943 oz. 28. 5. 1943), Zapisnik, 30. 10. 1940.

V letih pred drugo svetovno vojno je ideja o selitvi postajala vse bolj žgoča, ko pa je učiteljski zbor izvedel, da naj bi bil zavod preseljen v Goričane pri Ljubljani, je ostro nasprotoval: »Ako se namerava zavod za slepe deco premestiti iz Kočevja, se ga mora namestiti v takem kraju, kjer bodo dani vsi pogoji za uspešen razvoj te zdravst. ped. ustanove. /.../ to se pravi v takem kraju, ki bo v doglednem času zvezan z Ljubljano vsaj z elektr. cestno železnico.«⁶⁷

Leta 1936 se je rodila ideja o novi destinaciji. Poleti tega leta je banska uprava kupila stanovanjsko hišo in tovarniška poslopja nekdanje tovarne slamnikov v Mengšu. Ta poslopja je nameravala preurediti tako, da bi odgovarjala namenom zavoda za slepe otroke in mladino, vendar do zadnjega (ko je bil izdan že sam komisijski zapisnik) o tem namenu uprave zavoda ni obvestila. Učiteljski zbor je o selitvi v Mengeš podal svoja stališča na seji decembra 1936:

1. Nameravana zgraditev novega zavoda za slepe je odločilnega pomena za razvoj slepstva v Sloveniji, ker bo to dokončna ureditev. 2. Naš zavod je važna socialna institucija, ki bo v ponos vsemu narodu, ko se bo dokončno uredil. Njegova ureditev bo stala banovino velike vsote. Zato je škoda, da se namerava postaviti v tako odroččen kraj, kjer ne bo mogel reprezentirati skrbstva za slepe kakor ga n. pr. Zavodi za slepe v Zagrebu, Beogradu in vseh drugih državah. Navajamo izjavo g. inšpektorja Ramadanovića, voditelja skrbstva za slepe v Jugoslaviji, ki je rekel, da bi morali Slovenci postaviti zavod na periferijo Ljubljane, ne pa ga takorekoč skriti v provinci. 3. Postavitev zavoda v Mengšu pa ne odgovarja tudi duševni strukturi slepega otroka. Naši gojenci so sicer nagnjeni k bolehnosti, vendar pa niso nikaki hiralci, temveč so zmožni produktivnega duševnega in telesnega dela. Zato pa rabijo stike s kulturnim središčem. V tem oziru je celo Kočevje boljše kot pa Mengeš. 4. Pa tudi z gospodarskega stališča je ta načrt po našem mnenju manj prikladen. Kraj je oddaljen 2 km od železnice, kar bo nakupovanje materiala in živil, kakor tudi prodajanje pletarskih izdelkov znatno otežkočilo. Tudi privatna institucija »Dom slepih« je uvidela vse te okolnosti in je namestila svoj zavod v neposredno bližino mesta Škofja Loka.⁶⁸

Nova lokacija se osebju zavoda ni zdela ustrezna, banska uprava pa je kljub temu vztrajala pri selitvi zavoda v Mengeš. To odločitev je vsaj nekoliko omililo osebje tehničnega oddelka banske uprave, ki je zagotovilo, da se bodo arhitekti pred začetkom svojega dela posvetovali z učiteljskim zborom, saj da ima ta najboljše predstave o tem, kakšen naj bo zavod za slepe, upraviteljici pa je obljubilo, da si bo pred začetkom adaptacijskih del lahko ogledala izbrano poslopje.⁶⁹ Po ogledu prostorov v Mengšu maja 1937 je upraviteljica ugotovila, da so ti popolnoma neprimerni:

67 SI AS 1460, t. e. 1, Konferenčni zapisnik (30. 5. 1932–22. 1. 1937), Zapisnik, 31. 5. 1933.

68 SI AS 1460, t. e. 1, Konferenčni zapisnik (30. 5. 1932–22. 1. 1937), Zapisnik, 21. 12. 1936.

69 SI AS 1460, t. e. 1, Konferenčni zapisnik (26. 2. 1937–23. 1. 1940), Zapisnik, 26. 2. 1937.

Že lega Mengša ni primerna za zavod za slepo deco, ki naj predstavlja centralo skrbstva za slepe v Sloveniji. Mengeš namreč leži 18 km od Ljubljane in je pol ure oddaljen od železniške postaje. Cesta na kolodvor je ob slabem vremenu zelo slaba, tako da slepi gojenci pogosto ne bodo mogli hoditi peš na kolodvor. Bivša tovarniška poslopja, ki so namenjena za bodoči zavod za slepo deco, leže sredi Mengša, tik ob glavni cesti ter so poleg tega od leve in desne strani popolnoma utesnjena med osebne hiše, na levi strani je tik zraven celo gostilna in mesarija. /.../ Praviloma bi moral imeti bodoči zavod za slepo deco dovolj prostora za vrtove, ne smel bi biti utesnjen med druge hiše, ter bi moral biti odmaknjen od glavne ceste, kjer je veliko prometa in prahu. /.../ Pritlično zidovje je zelo vlažno, /.../ notranjščina večine prostorov zelo nizka, prostori imajo radi premajhnih oken premalo svetlobe. /.../ Na moj ugovor, da v teh sobah ne bo svetlobe ne sonca, je g. ing. Krajnik pripomnil, da slepi otroci itak ne vidijo ... /.../ Vpričo te izjave moremo sklepati, da so g. arhitektu, ki izdeluje načrte za bodoči zavod za slepo deco, premalo znane celo osnovne potrebe modernega vzgojnega zavoda za slepe.⁷⁰

Učiteljski zbor je idejo o selitvi zavoda v Mengeš odločno odklonil, saj se je strinjal, da mora tehnični oddelek banske uprave izdelati nove načrte, ki bi bili v skladu tako z zdravstvenimi kot tudi socialnimi in pedagoškimi normativi.

Tik pred okupacijo Slovenije se je pojavila še ideja o gradnji zavoda za slepe v Dravljah pri Ljubljani, kjer bi bilo pod ugodnimi pogoji moč kupiti »lepo zaokroženo zemljišče v velikosti kakih 10.000 m²«. Ta opcija je bila privlačna, vendar je ban Natlačen dal prednost t. i. gluhonemnici, denar je namreč namenil za dozidavo njenega novega trakta. Ob tem je sicer obljubil, da se bodo takoj za gluhi veselili tudi slepi otroci, vendar je njegove načrte onemogočila vojna.⁷¹

Od okupacije do selitve

Po napadu na Jugoslavijo in razkosanju Slovenije je Kočevje prišlo pod italijanskega okupatorja. Zavod, ki se je do selitve v prestolnico konec leta 1944 imenoval (Pokrajinski) Zavod za slepe otroke v Kočevju, je kot edina ustanova za slepe in slabovidne svoje poslanstvo opravljal brez prekinitve vsa vojna leta, vendar ni bil več osrednja slovenska vzgojno-izobraževalna ustanova. V njem so ostali v glavnem le otroci iz Ljubljanske pokrajine,⁷² večina učencev z nemškega okupacijskega področja se namreč, ko je zavod po nekajtedenski prekinitvi

70 SI AS 1460, t. e. 1, Konferenčni zapisnik (26. 2. 1937–23. 1. 1940), Zapisnik, 20. 12. 1937.

71 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 26. 6. 1944.

72 Dom slepih v Stari Loki je zasedlo nemško vojaštvo, gojence zavoda pa so nastanili po privatnih hišah.

pouka⁷³ 24. aprila 1941 nadaljeval z rednim šolskim delom, v Kočevje ni vrnila.⁷⁴ Konec šolskega leta 1940/41 je v klopih pričakalo pet dečkov in sedem deklic prvega oddelka, trije dečki in štiri deklice drugega oddelka ter pet dečkov in ena deklica tretjega oddelka.

Kmalu so del zavodskega posloplja zasedle italijanske enote in dve veliki sobi pri vходу preuredile v vojaški poštni urad.⁷⁵ Učitelji so na konferenci konec marca 1942 izrazili obžalovanje, da se prav od zavoda zahteva prostore, menili so, da je v mestu dovolj drugih praznih kapacitet.⁷⁶ Zavodski ritem sta še dodatno zmotili odredbi, ki sta terjali sobivanje zavoda s kočevsko osnovno šolo in nato še gimnazijo vsi so »sposojene« prostore uporabljali do selitve 6. februarja 1943. Razmere v zavodu nam odkrije konferenčni zapisnik:

»Odkar se v zavodu vrši tudi pouk kočevske osnovne šole in so naši prostori stisnjeni skoraj na minimum, je zelo otežkočen pouk, posebno pa nadzorovanje gojencev. Najbolj so prizadeti obrtni vajenci in vajenke, ki nimajo prav nobenega prostora za dnevno bivanje. V času izven dela se morajo potikati po prašni delavnici in mrzlih kamnitih hodnikih in ne moremo strogo ločiti gojencev in gojenk.«⁷⁷

Kraljevi ukaz o ustanovitvi Ljubljanske pokrajine z dne 3. maja 1941 je v 6. členu določal, da bo poučevanje v ljudskih šolah potekalo v slovenskem jeziku.⁷⁸ Kljub temu sta bila v šolskem letu 1941/42 v kočevskem zavodu vpeljana dva tečaja italijanščine, eden za višjo ljudsko šolo, drugi za gojence, ki so obiskovali obrtno šolo, in gojenke gospodinjske šole.⁷⁹ Šolska knjižnica, ki je pred začetkom vojne štela nekaj manj kot 400 knjig, je po okupaciji pridobila več italijanskih

73 Konec marca 1941 je minister za prosveto izdal odredbo o prekinitvi pouka v javnih in zasebnih šolah. Po začetku vojne na naših tleh je banska uprava razglasila izredne razmere in odredila, da morajo vse šole učencem izdati spričevala. Eden zadnjih ukrepov Natlačnove uprave je bil poziv za vrnitev v šolske klopi – 23. 4. 1941 je bil pouk obnovljen. – Mojca Šorn, *Življenje Ljubljančanov med drugo svetovno vojno* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2007), 357.

74 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. V, Konferenčni zapisnik (27. 2. 1940–30. 4. 1943 oz. 28. 5. 1943), Zapisnik, 30. 4. 1941.

75 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. V, Konferenčni zapisnik (27. 2. 1940–30. 4. 1943 oz. 28. 5. 1943), Zapisnik, 29. 1. 1942.

76 Pozimi 1941/42 so se s Kočevske izselili skoraj vsi Kočevjarji, s čimer se je prebivalstvo prepolovilo, njihovo posest pa si je prilastila italijanska družba Emona. – Damijan Guštin, Vesna Jerebič Perko in Ivan Kordiš, *Osvoboditev Kočevske* (Kočevje: Pokrajinski muzej, 2005), 9.

77 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. V, Konferenčni zapisnik (27. 2. 1940–30. 4. 1943 oz. 28. 5. 1943), Zapisnik, 1. 5. 1942.

78 Na t. i. Spodnji Štajerski je ves pouk potekal v nemščini, na madžarskem okupacijskem področju so bile vse šole pomadžarjene, gorenjski osnovnošolci pa so imeli pouk v slovenščini.

79 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. V, Konferenčni zapisnik (27. 2. 1940–30. 4. 1943 oz. 28. 5. 1943), Zapisnik, 29. 11. 1941. Konec šolskega leta 1941/42 je v zavodu dočakalo šestnajst učencev in šestnajst gojencev. Popolnoma slepih je bilo 25 %, svetlobo je razločevalo 16 %, barve in obrise velikih predmetov je razločevalo 16 %, prste na daljavo 1–4 m je štelo 33 %, na daljavo 4–10 m pa 10 % varovancev. Od rojstva je bilo slepih 50 %, zaradi bolezni je oslepel 17 % in zaradi poškodbe 33 % varovancev. – SI AS 1460, t. e. 1, a. e. V, Konferenčni zapisnik (27. 2. 1940–30. 4. 1943 oz. 28. 5. 1943), Zapisnik, 29. 5. 1942.

knjig v Braillovi pisavi.⁸⁰ Na zavodu so tečaji italijanščine potekali tudi v času počitnic, dolžina teh je bila odvisna od trenutnih vojnih razmer: počitnice po končanem šolskem letu 1941/42 so trajale štiri mesece, po končanem šolskem letu 1942/43 pa en mesec več. Domov so smeli le gojenci iz bližnjih krajev, večina gojencev je v času počitnic tako ali tako ostala v zavodu, kjer z delom v delavnici sploh niso prekinili:

Pletarska delavnica je poslovala ves čas, do evakuacije zavoda. Gojenke pa so se vdale v raznih ročnih delih. V času borovnic so hodili gojenci pogosto v gozd nabirat borovnice. Hodili so se tudi kopat v Rinžo in so se skoro vsi naučili plavanja. Pridno so tudi pomagali pri poljskem delu, pri pospravljanju krompirja, repe, korenja, fižola in koruze. Doma v zavodu so obtrgavali in luščili fižol, ličkali in kožuhali koruzo, obrezovali repo in korenje, itd. Vse to je bilo za naše gojence zabava in koristna zaposlitev, obenem pa tudi koristna izpremema in razvedrilo.⁸¹

Poleg počitnic so gojence zavoda razveseljevala (vse bolj skromna) praznovanja Miklavža in božiča. Številni nastopi, z izjemo petja na cerkvenem koru med mašo, in razstave pa so živeli samo v spominih: »Javnih prireditev in nastopov v preteklem šolskem letu nismo imeli razen božičnega obdarovanja gojencev, kateremu so prisostvovali zastopniki cerkvene, civilne in vojaške oblasti. Radi pomanjkanja materiala za ročno delo in pletarske izdelke nismo mogli prirediti šolske razstave.«⁸²

80 Kot omenjeno, je bila poleg šolske knjižnice v kočevskem zavodu tudi učiteljska knjižnica. Ta je v začetku leta 1943 štela 1070 knjig, vendar je v letalskih napadih konec leta 1943 in v letu 1944 utrpela znatno škodo. – SI AS 1460, t. e. 1, a. e. V, Konferenčni zapisnik (27. 2. 1940–30. 4. 1943 oz. 28. 5. 1943), Zapisnik, 2. 7. 1942; Zapisnik, 25. 2. 1943.

81 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 25. 6. 1943. Vsesplošno pomanjkanje hrane in oviran dovoz zalog iz Ljubljane, ki ga je organiziral Pokrajinski prehranjevalni zavod, sta bila iz leta v leto večja težava. Posledice nezadostne prehrane oziroma uživanja premalo kaloričnih jestvin so se odražale tudi na zdravju otrok. Konec šolskega leta 1941/42 je bilo zdravstveno stanje otrok dobro, prav tako konec šolskega leta 1942/43, leto kasneje je bil pri varovancih zaznan porast slabokrvnosti in živčnih motenj: »Kljub temu in kljub še dobri in zadostni prehrani in skrbni negi pa se je med našimi gojenci na letošnjo pomlad pojavila bolehnost v primeru anemije in ponovitve skrofuloze, iz česar moremo sklepati, da prehrana ne vsebuje vseh potrebnih snovi.« (SI AS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 28. 4. 1944). Referentka za zdravstvo je poročala: »Zavod v minulem šolskem letu, po odhodu dr. Igliča, ni imel stalnega hišnega zdravnika. Zadnja obolenja gojencev je zdravil dr. višji nemški vojaški zdravnik. /.../ G. zdravnik bo v petek 30. junija popoldne pregledal vse gojence in jih po potrebi tudi rentgeniziral. Važno je zlasti to, da nam bo kot specialist za živčne in duševne bolezni lahko podal točno diagnozo za gojence, pri katerih opažamo živčne ali psihopatične motnje.« (SI AS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 26. 6. 1944). O boleznih, ki jih je spodbudilo pomanjkanje hrane več SI AS 1886, f. 66, Jahresbericht über die gesundheitliche Verhältnisse in Laibach 1943, 83.

82 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 25. 6. 1943. Med gojenci je bilo v prostem času zelo priljubljeno tudi poslušanje radia. Konec marca 1942 je v uradnem listu izšla uredba o obvezni oddaji radijskih sprejemnikov (*Bollettino Ufficiale per la provincia di Lubiana/Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine*, 1. 4. 1942, št. 26, 159), vendar je bila prošnja uprave zavoda, da bi smeli obdržati radijski aparat, ugodno rešena.

Šolsko leto 1943/44 so v zavodu nameravali začeti meseca oktobra,⁸³ vendar se to ni uresničilo. Ker poslopje zavoda ni imelo ustreznega zaklonišča oziroma zaradi nevarnosti letalskih napadov, so od konca septembra gojence vsako jutro vodili v bližnjo vas Mahovnik, kjer so največkrat preživeli dan, zvečer pa so se vračali v Kočevje. Nekoliko drugače je bilo od 11. oktobra 1943, ko so gojenci zaradi nevarnosti vojaških operacij v Kočevju v sosednji vasi Mahovnik preživljali dneve in noči – evakuacija je trajala do 25. oktobra.⁸⁴ Po vrnitvi v matično ustanovo je vodstvo zavoda sklenilo, da bodo z začetkom pouka še malo počakali, saj zaradi uničenja železniške proge, ki je Kočevje povezovala z Ljubljano, in zaradi odrezanosti tudi od zaledja ni bilo mogoče vpoklicati vseh gojencev.⁸⁵ Šolsko leto 1943/44 se je tako začelo 6. decembra 1943. Pouk je obiskovalo šestnajst učencev, prvi in drugi oddelek po pet učencev, tretji oddelek pa šest. Obrtnih vajencev je bilo v zavodu enajst.⁸⁶ Učenci so v šolskih klopih preživeli le nekaj dni:⁸⁷ »Pouk v naši osnovni šoli, ki se je pričel 6. decembra, je bil že po treh dneh prekinjen zaradi znanih decembrskih dogodkov v Kočevju. Že 12. decembra 1943 pa je zavod zadela letalska bomba in ga huje poškodovala. Človeških žrtev izmed zavodskih prebivalcev v tistih dneh, hvala Bogu, ni bilo, pač pa smo prestali veliko strahu in groze.«⁸⁸ Poslopje zavoda je bilo v bombardiranju močno poškodovano, večina sten je bila razpokanih, razbite so bile vse šipe, uničeno je bilo celotno pohoštvo, zahodni del poslopja pa je bil popolnoma porušen. Uprava zavoda je najela delavce, da so prekopali ruševine, iz katerih jim je uspelo rešiti nekaj živil, obleke in posteljnine. Žal pa je bil uničen del zavodskega arhiva: zavodska kronika in fotografsko gradivo iz življenja, pouka in dela slepih učencev in gojencev. Narejen je bil seznam uničenih in ukradenih predmetov ter predložen županstvu občine Kočevje in Pokrajinski upravi. Škoda na inventarju je bila ocenjena na 222.549,75 lir,⁸⁹ škoda, povzročena učiteljem in gojencem, pa na 53.460 lir. Uprava je nato poskrbela za najnujnejša popravila: »Vsa ta popravila so seveda samo zasilna, toliko da streha drži dež in sneg in da je

83 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 4. 12. 1943.

84 Po kapitulaciji in odhodu italijanske vojske so že 9. 9. 1943 v Kočevje prišli partizani in aktivisti okrožnega odbora Osvobodilne fronte (OF). Njihovo delovanje je Kočevje za nekaj tednov celo postavilo za prestolnico svobodnega ozemlja v Ljubljanski pokrajini. Nemška jesenska ofenziva, ki se je začela 18. 10. 1943, je za Kočevje epilog dosegla 24. 10., ko je nemška vojska vdrla v mesto in v njem vzpostavila svojo postojanko. Do začetka novembra je bila na Kočevskem uvedena oblast operacijske cone Jadransko primorje.

85 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 4. 12. 1943.

86 Ibid. Nekoliko drugačni podatki v: SI AS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 26. 6. 1944.

87 Po nemški zasedbi Kočevja (konec oktobra 1943) so partizani in aktivisti OF delovali na osvobojenem območju v okolici mesta. Slovenska partizanska vojska je sovražnikovo postojanko v Kočevju napadla dvakrat (obakrat ji je na pomoč priskočilo zavezniško letalstvo), prvič 9. 12. 1943.

88 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 23. 3. 1944.

89 Končna ocena, ki jo je podal tehnični vodja okrajnega cestnega odbora, je znašala 241.018,78 lir. Le za primerjavo: plače bančnih uradnikov so se gibale od dobrih 1100 do dobrih 1500 lir. – »Gibanje cen, mezd in zaposlitve v Ljubljanski pokrajini leta 1943«, *Slovenski narod*, št. 19, 8. 5. 1944, 3.

preostali del zavoda vsaj za silo uporaben tudi v mrzlem zimskem času. Tudi vodo-vod in električna napeljava sta popravljena in ubite šipe so nadomeščene. Celotni stroški in obnovitvena dela in odkopavanje ruševin znašajo do sedaj Lir 20.116,62 in so se krili iz lanskega proračuna.«⁹⁰

Upravnica Bogomira Dobovšek je o nevzdržni situaciji obvestila Pokrajinsko upravo in šef le-te je z odlokom z dne 31. decembra 1943 odredil, »da se zavod začasno preseli v ljubljansko gluhonemnico. Selitev naj se izvrši z vsem inventarjem, premičnine pa naj sprejme v varstvo okrajno glavarstvo.«⁹¹ Te odredbe pa ni bilo mogoče izvesti, saj potovanje v Ljubljano, ki je bilo takrat možno samo s t. i. vojaškimi avtokolonami, ni bilo dovolj varno za selitev slepih in slabovidnih otrok. Nestabilna situacija na terenu je bila vzrok, da so s selitvijo odlašali vse do ponovnega bombardiranja zavoda novembra 1944.

Zaradi napovedane selitve se pouk v osnovni šoli ni nadaljeval vse do konca aprila 1944, delo v pletarski delavnici se je začelo nekoliko prej, 1. februarja. Upraviteljica zavoda je s kolegi ves ta čas razmišljala o selitvi, predvsem kdaj in zakaj bi bil najboljši trenutek za ta podvig:

Če se bo selitev gojencev izvedla meseca junija, ko zaključujemo šolsko leto in itak že običajno gredo otroci na počitnice, potem bo precej manj padla v oči in morda se nam bo posrečilo, da nam tja do jeseni še ne zasedejo tukajšnjih zavodskih prostorov v kake druge namene, da v tem času v miru pospravimo pridelke in z vsako kolono spravimo nekaj stvari v Ljubljano. Jeseni torej bi pa že začeli s poukom in zavodom kompletno v Ljubljani.⁹²

Ker spomladi in poleti leta 1944 v Kočevju ni prihajalo do vojaških spopadov,⁹³ tudi selitev zavoda ni bila več nujno potrebna. Upravnica je za zapisnik povedala: »V tej zadevi sem se posvetovala s komisarjem kočevske občine in vojaškimi oblastmi, ki so mi zagotovili, da je upati, da čez poletje najbrže bivanje slepih otrok v Kočevju ne bo nevarno. In tako je zavod zaenkrat ostal v Kočevju.«⁹⁴

Poleti 1944 so počitnice trajale tri mesece, večina gojencev jih je preživela v zavodu – bili so primerno zaposleni. V šolskem letu 1944/45 je bilo v šolo vpisanih petnajst učencev. V prvi oddelek je bilo vpisanih pet učencev, 1. oktobra sta bila pri pouku prisotna dva, v drugi oddelek je bilo vpisanih pet učencev, prvi šolski dan so bili prisotni trije, v tretji oddelek je bilo vpisanih pet učencev, 1. oktobra 1944 sta bila v šolskih klopih navzoča dva.⁹⁵

90 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 23. 3. 1944.

91 Ibid.

92 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 28. 4. 1944.

93 Po uspešni obrambi Kočevja konec leta 1943 je nemška vojska v prvih mesecih leta 1944 mesto spremenila v utrjeno oporišče.

94 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 31. 8. 1944.

95 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 2. 10. 1944.

Ker se je v ljubljanski bolnišnici že v letu 1943 zdravilo več otrok in mladostnikov, ki so oslepeli zaradi vojnih poškodb, so jih pristojni želeli čim prej vključiti v vzgojno-izobraževalni proces. Podali so predlog, da bi oddelek za slepe osnovali kar v prostorih ljubljanske gluhonemnice.⁹⁶

Ker je zlasti pri pozneje oslepelih v resnici zelo važno, da se čimprej nauče čitanja in pisanja za slepe, je učiteljski svet mnenja, da bi bilo potrebno tem revežem takoj pomagati. Osnovel naj bi se v ta namen v gluhonemnici v prostorih, še rezerviranih za naš zavod, oddelek za po vojni oslepele. Oskrbovalni stroški za te gojence bi se krili iz rednega zavodskega proračuna in bi niti ne predstavljali za proračun kakih izrednih izdatkov.⁹⁷

Tako so v ljubljanski gluhonemnici v začetku leta 1944 stekle priprave na sprejem novih gojencev, pouk pod taktirko Franice Vrhunc, ki sta ji pomagala katehet Ivan Tomažič ter učiteljica Milica Sivec, pa se je začel aprila istega leta. Ravnatelj gluhonemnice Mirko Dermelj je dal novo organiziranemu oddelku za slepe (novince) na razpolago štiri sobe, ki so bile že pred tem rezervirane za zavod za slepe otroke, hkrati pa je vsem gojencem nudil popolno oskrbo. Upraviteljica kočevskega zavoda je na obisku v Ljubljani ugotovila, »da so slepi oskrbovanci, kar se tiče prehrane, za te čase naravnost najboljše oskrbovani. G. ravnatelj da na razpolago tudi potrebno stražniško osebje ter je vedno pripravljen pomagati in ustreči v vseh željah in potrebah v dejanju kakor tudi z nasveti.«⁹⁸

Kljub hvaležnosti, da je ljubljanski oddelek za slepe lahko gostoval v gluhonemnici, je v mislih članov učiteljskega zbora še vedno živela ideja o selitvi. Za prihodnost so načrtovali selitev zavoda v ustrezno zgradbo, namenjeno zgolj slepim gojencem, zgradbo, ki bi odgovarjala bivanjskim in izobraževalnim potrebam več desetletij. To odločitev so podprli z naslednjo utemeljitvijo: »Slepi otroci so po svoji duševni strukturi, izobražbeni možnosti in izobraženem cilju tako bistveno različni od gluhonemih, da je skupno izobrazbeno vzgojno delo v istem zavodu zelo otežkočeno, zlasti, če ni dana možnost prostorno popolnoma ločiti slepe gojence od gluhonemih. /.../ Načelo selitve /.../ ostane v principu še vedno aktualno.«⁹⁹

Ko je predsednik Ljubljanske pokrajine Leon Rupnik oktobra 1944 izdal odredbo, ki je velevala, da se mora pouk v osnovnih in srednjih šolah nadaljevati ne glede na vojne razmere, je bilo v kočevsko šolo za slepe vpisanih petnajst

⁹⁶ SI AS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 23. 3. 1944.

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ SI AS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 31. 8. 1944.

⁹⁹ SI AS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 31. 8. 1944.

učencev, 1. oktobra jih je bilo pri pouku sedem.¹⁰⁰ Ko je partizanska vojska na mesto oziroma nemško postojanko v Kočevju med 18. in 20. novembrom izvedla močan napad,¹⁰¹ sta dve izmed bomb na poslopju zavoda naredili še dodatno škodo. Učiteljski zbor se je bil primoran posvetovati s predstavniki krajevnih oblasti in nemudoma so stekle priprave za selitev v Ljubljano. Šestnajst gojencev in štirje člani učiteljskega zbora so se v Ljubljano pripeljali 30. novembra s tovornim avtomobilom vojaške avtokolone.¹⁰² S seboj so prinesli samo osebno prtljago, večji del osebja je namreč ostal v zavodu v Kočevju, kjer je čuval preostali inventar in poslopje. Prišleki so na vrata gluhonemnice potrkali ob pozni večerni uri in bili nadvse ljubeznivo sprejeti. 5. decembra so domačini pripravili »slovesen pozdrav in sprejem«, ki ga je nadgradilo Miklavževo obdarovanje. Slepí in slabovidni so se novega okolja in prostora hitro privadili in se udomačili, kar je odražalo tudi prijetno božično vzdušje: »Božič smo praznovali kar v lepem razpoloženju. Na Sv. večer smo priredili /.../ lepo božičnico s petjem in recitacijami – ki smo jo potem ponovili za bližnje znance in prijatelje na Silvestrov večer.«¹⁰³

Na oddelku, poimenovanem Zavod za slepe otroke Ljubljana, so otroci pouk nadaljevali januarja 1945. Ljudska šola je še naprej obsegala tri oddelke; v prvem so bili štirje učenci, v drugem jih je bilo devet in v tretjem šest. Ker so si učenci obeh šol, šole za gluhe in šole za slepe, delili eno učilnico, je pouk potekal v izmenah. Slepí učenci so v šolskih klopih sedeli ob ponedeljkih, sredah in petkih popoldne ter ob torkih, četrtek in sobotah dopoldne.¹⁰⁴

V zavodu sta delovali tudi gospodinjska šola in pletarska delavnica, vendar je bil prav tako kot šolski moten tudi praktični pouk; devet pletarskih vajencev je namreč kmalu ostalo brez lastne delavnice, zaradi pomanjkanja živil pa je bil zgolj na teorijo skrčen tudi gospodinjski pouk, ki ga je obiskovalo šest deklet.

V zavodu so bile zaposlene štiri strokovne učiteljice, ena učiteljica za gospodinjsko šolo in dva slepa sodelavca: učitelj – hospitant in pletarski mojster.¹⁰⁵ Pri svojem delu so razpolagali z najnujnejšimi učili za pouk pisanja, računstva in zemljepisa, ki so jih pripeljali s seboj iz Kočevja.

Do konca vojne so dnevni ritem gojencev narekovali tudi alarmi,¹⁰⁶ ki so naznanjali nevarnost letalskih napadov. Otroci so na zadevo gledali s svojega

100 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 2. 10. 1944.

101 Več o napadu na Kočevje novembra 1944 Guštin, Jerebič Perko in Kordiš, *Osvoboditev Kočevske*, 29.

102 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 13. 1. 1945 (prva seja po selitvi zavoda v Ljubljano).

103 Ibid.

104 Šorn, »Zavod za slepe otroke v Kočevju«, 277.

105 SI AS 228, t. e. 3, 3/IV/6, Zavod za slepe otroke Kočevje, Poročila, Št. 1/14-45-1, Poročilo o stanju zavoda za slepe otroke.

106 Od 1. 1. 1945 do 24. 4. 1945 so prebivalci Ljubljane doživeli 100 alarmov, ki so trajali skoraj 200 ur. – SI AS 199, f. 1001-1600, leto 1945, št. 1412-45.

zornega kota: »Nadvse čudovito pa je bilo, da so zaradi teh letalskih poletov si-rene dajale alarm in s tem oznanjale konec mukotrpnega šolskega pouka. /.../ Zamislite si, kako je bilo fino.«¹⁰⁷

20. aprila 1945 je Kočevje doživelo še en letalski napad, v katerem je bilo ponovno prizadeto poslopje zavoda. Učiteljski zbor se je konec maja 1945 odločil, da vrnitev v prvotni dom ni mogoča. Postalo jim je jasno, da morajo nemudoma začeti reševati problem, kje najti nov, primeren dom za slepe otroke in mladino.¹⁰⁸

SLEPI IN SLABOVIDNI V SLOVENIJI OD KONCA DRUGE SVETOVNE VOJNE DO ŠESTDESETIH LET 20. STOLETJA

Statistični podatki Ministrstva za socialno skrbstvo Ljudske republike Slovenije (LRS) razkrivajo, da je bilo po končani drugi svetovni vojni v Sloveniji 150–200 slepih otrok do štirinajstega leta, 90–120 dečkov in 60–80 deklic, slepih oseb nad štirinajstim letom pa je bilo 900–1000, in sicer 500–600 moških in 400 žensk.¹⁰⁹ Povojna komunistična oblast je sistem slepih vključila v delokrog ministrstev za socialno skrbstvo, delo in prosveto. Osnovni cilji so bili za delo usposobiti ter zaposliti čim več slepih, razširiti in modernizirati njihove delavnice, zgraditi centralni dom za slepe, ustanoviti osrednjo knjižnico, tiskarno za tiskanje časopisov in knjig v brajici, nabaviti magnetofone za snemanje t. i. govorečih knjig, postaviti počitniški dom in se povezati z mednarodnimi organizacijami za slepe.¹¹⁰

Podobne cilje si je zadala 14. julija 1946 ustanovljena Zveza slepih Jugoslavije. V svojem programu je načrtovala ustanovitev združenj slepih po posameznih republikah¹¹¹ in 11. avgusta 1946 je bilo ustanovljeno združenje oziroma Zveza slepih Slovenije (ZSS) z glavnim odborom v Ljubljani.¹¹² ZSS je nato poskrbel za ustanavljanje podružnic po vsej Sloveniji. Zavzemal se je za izboljšanje življenja in položaja slepih, predvsem se je osredotočil na njihovo vključevanje v gospodarsko dejavnost. ZSS se je trudil, da bi pripomogel tudi k izobrazbi svojih članov, zato jim je omogočal ugoden nakup magnetofonov, radijskih aparatov in kasneje tudi televizorjev. Spodbujal jih je, da so se vključevali v razne tečaje, ki jih je

107 France Žagar, *Vojna, kaj je to? Utrinki mojega otroštva* (Ljubljana: Karantanija, 2005), 65.

108 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 30. 4. 1945. SI AS 228, t. e. 3, 3/IV/6, Zavod za slepe otroke Kočevje, Zapisnik redne seje učiteljskega sveta zavoda za slepe otroke, 1. 6. 1945.

109 »Število slepih in gluhomelih«, *Dnevnik*, 21. 9. 1955.

110 »Skrb za izobraževanje slepih«, *Poročevalec*, 3. 3. 1957.

111 Jože Božič, *Štirideset let uspešnega dela: 1946–1986* (Ljubljana: Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije, 1986).

112 Ivan Bizant in Mimi Breznik, »Zveza slepih Slovenije«, v: *Svetloba izpodriva temo*, 51.

prirejala delavska univerza.¹¹³ Oktobra 1955 je v Klečah pri Ljubljani ustanovila šolo za pse vodnike slepih.¹¹⁴

Politiki, ki jo je začrtal ZSS, so sledili tudi podružnični odbori.¹¹⁵ Osnovo za aktivnosti so predstavljali dohodki iz članarin, lastne gospodarske dejavnosti, dotacij družbenih skupnosti, daril, volil in subvencij Ministrstva za socialno skrbstvo LRS in Socialnega fonda Osvobodilne fronte (OF).¹¹⁶

Najbolj pereče in hkrati pogosto obravnavane teme

Zaposlovanje

Med najbolj pereče in hkrati pogosto obravnavane teme lahko uvrstimo zaposlovanje slepih in slabovidnih. Čeprav je ustavni zakon iz leta 1945 kot prvi razglasil pravico do dela, ni zajemal formulacije o pravici do dela za osebe s posebnimi potrebami oziroma ovirami.¹¹⁷ Pravico do dela teh oseb je uzakonila ustava iz leta 1963; njen 36. člen je določal, da je družba dolžna ustvariti pogoje za usposabljanje in primerno zaposlitev »za delo ne popolnoma zmožnih oseb«.¹¹⁸ S tem je bila poudarjena enakovrednost slepih z drugimi državljani, hkrati pa jim je bilo omogočeno, da so se vzdrževali sami, da so živeli samostojno življenje.¹¹⁹

V letu 1947 se je razpravljalo o tem, da je imela komisija za zaposlitev slepih precejšnje težave z iskanjem dela oziroma zaposlitve za svoje varovance. Komisija je obiskala nekatere industrijske obrate v Ljubljani in odkrila nekaj delovnih mest, ki bi prišla v poštev za zaposlitev oseb z motnjami vida: v tovarni Zmaj pri pakiranju in montaži baterij; v tovarni Golob pri zapiranju posodic; v tovarni hranil pri lepljenju in ravnanju praznih vrečic ter lepljenju polnih vrečic; v tovarni Saturnus pri štetju pokrovov in vlaganju kartonov vanje. Nedolgo zatem sta bili v tovarni Zmaj zaposleni dve slepi osebi,¹²⁰ za leto 1948 pa sta nekaj delovnih mest obljubili tovarna igrač iz papirnaté mase v Novem mestu in tovarna glasbil v Mengšu.¹²¹

O problematiki zaposlovanja slepih in slabovidnih oseb so razpravljali tudi v mesecih, ki so sledili, po navadi večkrat letno. Nič drugače ni bilo na plenumu

113 Teja Janežič Mikeš, »Skrb za slepe v svetu in pri nas«, v: *Svetloba izpodriva temo*, 326.

114 »Nova pridobitev za slepe«, *Poročevalec*, 17. 10. 1955. Več Peter Confidenti, »Šola za pse vodnike«, v: *Svetloba izpodriva temo*, 312–14.

115 Janežič Mikeš, »Skrb za slepe v svetu in pri nas«, 326.

116 Gl. »Združenje slepih samostojno rešuje svoje probleme«, *Poročevalec*, 18. 12. 1953. Gl. tudi Janežič Mikeš, »Skrb za slepe v svetu in pri nas«, 324.

117 Gl. *Ustava Ljudske republike Slovenije* [s.: s. n., s. d.].

118 Anton Kržišnik, »Socialni položaj slepih občanov«, v: *Svetloba izpodriva temo*, 249.

119 »Vključevanje slepih v proizvodnjo«, *Poročevalec*, 15. 3. 1957.

120 SI AS 231, t. e. 90, št. 2077/3, Zapisnik 6. redne seje učit. sveta, 25. 3. 1948.

121 SI AS 231, t. e. 64, št. 2339/47, Zapisnik 2. redne seje učit. sveta v drž. Zavodu za slepo mladino, 28. 11. 1947.

glavnega odbora Zveze slepih Slovenije leta 1954. Prisostvovali so mu delegati iz vse Slovenije, pridružili so se jim predsednik in podpredsednik glavnega odbora Zveze slepih Jugoslavije, predstavniki glavnega odbora sindikatov, Rdečega križa, sveta za zdravstvo in sveta za prosveto. Predstavljenih je bilo več referatov. Uvodničar je poudaril, da so od konca druge svetovne vojne slepe usmerjali predvsem v pletarsko obrt: izučili so petnajst vajencev, štirje so postali mojstri, leta 1954 je bilo skupaj 51 izučenih slepih pletarjev, okrog 90 se jih je s pletarstvom ukvarjalo v domači obrti. Ker so prepoznali, da »iz zdravstvenih razlogov za marsikoga pletarski poklic ni najprimernejši«, so začeli slepe in slabovidne na številnih tečajih usposabljanja za telefoniste. Kmalu je službo telefonistov v avtomatskih centralah dobilo 22 oseb, vendar je uvodničar menil, da je ta številka zelo nizka. Poudaril je, da imajo v podjetjih »še predsodke proti slepim delavcem, čeprav je praksa pokazala ravno obratno, zato slepi telefonisti, ki so sicer popolnoma izvežbani, še čakajo na zaposlitev«. Navedel je številne primere iz tujine, kjer so slepe zaposlovali kot daktilografe in strojepisce. Tudi industrija jim je odprla vrata – v nasprotju z domačimi obrati, v katerih je bilo zaposlenih le devet slepih delavcev. Svoj govor je zaključil z besedami: »To pa ne pomeni, da za slepe v industriji ni dela. Nasprotno. V lesni industriji, tekstilni in papirni, v lahki kovinski industriji, povsod je polno delovnih mest, kjer bi lahko zaposlili slepe. Seveda pa bi bilo treba poprej slepe priučiti.« Predlagal je, da bi organizirali poletne tečaje v delavnicah Srednje tehnične šole in slepe učili rokovati z različnimi stroji, hkrati pa bi bilo treba »razbiti odpor, ki ga imajo nekateri delovni kolektivi do slepih«.¹²²

Usposabljanje

Ko so bile v Jugoslaviji ustanovljene prve šole za poklicno usposabljanje v Zemunu, Zagrebu, Derventi, Skopju in Beogradu, Slovenija ni zaostajala. Leta 1962 je ZSS v želji, da bi se usposabljanje slepih tako teoretično kot tudi praktično dopolnilo, ustanovil t. i. samostojne invalidske delavnice. Ustanovljeni sta bili telefonska šola (enoletna) in šola za delavce v industriji (trajala je leto in pol).¹²³ Težnja za gojitev tradicionalnih poklicev je postajala vse manjša, kar je vodilo do ukinitve pletarske dejavnosti.

V sklopu Centra za rehabilitacijo in varstvo slepih Slovenije, ki je bil osnovan na temeljih Doma slepih v Stari Loki, so se v letu 1964 dom in invalidske delavnice združili v enovito delovno organizacijo.¹²⁴ Ustanovitelja sta bila republiški

¹²² »Še mnogo slepih čaka na zaposlitev«, *Borba*, 6. 4. 1954.

¹²³ Janežič Mikeš, »Skrb za slepe v svetu in pri nas«, 323.

¹²⁴ Janez Kos, *50 let organizirane družbene skrbi za odrasle slepe osebe Slovenije v Škofji Loki: 1936–1986* (Škofja Loka: Center slepih in slabovidnih dr. Antona Kržišnika, 1986), 5. Janežič Mikeš, »Skrb za slepe v svetu in pri nas«, 323.

odbor ZSS in skupščina občine Škofja Loka. Namen je bil sodobna in kompleksna »rehabilitacija« oziroma poklicno usposabljanje za produktivno delo z namenom samostojnega preživetja.¹²⁵ Z združitvijo Doma slepih in invalidskih delavnic je Center slepih v Škofji Loki postal edini zavod v Sloveniji, ki je reševal probleme poklicnega usposabljanja in zaposlovanja ter tudi domskega varstva slepih in slabovidnih oseb.¹²⁶

Aktivnosti centra so nedvomno doprinesle k spremenjeni statistiki zaposlovanja oziroma zaposlenosti slepih in slabovidnih oseb: do osvoboditve je bilo zaposlenih le šest oseb, leta 1968 pa jih je bilo od 1660 slepih zaposlenih 320, invalidskih upokojencev je bilo 399, starostno pokojnino je prejemale 82 oseb.¹²⁷

Stanovanjsko vprašanje

Ena od pomembnejših nalog ZSS je bila skrb za ureditev stanovanjskega vprašanja zaposlenih članov, ki so po večini živeli samostojno. Posredoval je pri ustanovah in organizacijah, kjer so bili ti zaposleni, pa tudi pri občinskih skupščinah, stanovanjskih skladih in Zvezi združenj borcev. Republiški odbor ZSS je uredil tudi prehodne domove za samske zaposlene slepe v Ljubljani, Piranu, Mariboru, Kranju, Celju in Novem mestu.¹²⁸ Poskrbljeno je bilo tudi za starejše slepe in slepe, ki niso bili sposobni za delo. Nastanjeni so bili pri sorodnikih in v domovih za starejše. Dohodke so prejemale z naslova pokojnin, invalidnin ali rent.

Petdeset oseb je bivalo v Strahlovem gradu oziroma Domu slepih v Stari Loki, ki je kot privatna ustanova posloval od 1. januarja 1937 do okupacije, ko je objekt zasedla nemška vojska. Dom slepih v Stari Loki, ki je bil pred drugo svetovno vojno edini zavod za odrasle slepe v Sloveniji, je bil po vojni obnovljen in je v oskrbo sprejemal osebe, starejše od šestnajst let.¹²⁹ S prehodom pod državno upravo je omilil stisko marsikatero slepe osebe, ko ji je potekel čas izobraževanja v vzgojno-izobraževalnem zavodu. Tisti, ki doma niso našli razumevanja, »da slep človek rabi gotovo pomoč, pozornost in tudi obzirnost«,¹³⁰ so lahko upali na bivanje (ki po drugi svetovni vojni ni bilo več plačljivo) in nadaljnje strokovno izobraževanje

125 Ivan Bizant, »Center za rehabilitacijo in varstvo slepih Slovenije v Škofji Loki«, v: *Svetloba izpodriva temo*, 151.

126 Kos, *50 let organizirane družbene skrbi za odrasle slepe osebe*, 6.

127 *Svetloba izpodriva temo*, 5.

128 *Ibid.*, 325.

129 Peter Confidenti in Mimi Breznik, »Dom slepih v Stari Loki«, v: *Svetloba izpodriva temo: zbornik slepih Slovenije* (Ljubljana: Zveza slepih Slovenije, 1969), 138. SI AS 228, t. e. 3, 3/IV/6, Zavod za slepe otroke Kočevje, št. 285, Statistični podatki o slepih v Sloveniji.

130 AJ, Ministrstvo prosvete Kraljevine Jugoslavije 66, Odeljenje za osnovnu nastavu, f. 2049, Zavod za slepu decu Kočevje, Zapisnik 1. izredne učiteljske seje, 21. 2. 1939.

v Domu slepih.¹³¹ Ministrstvo za socialno skrbstvo je v dom namreč investiralo denar za ustanovitev vajenske šole in invalidskih delavnic (krtačarske, pletarske in metlarske), ki so delovale od leta 1950. V desetletnem obdobju se je tam za delo usposobilo enajst ščetarjev in 40 pletarjev.¹³²

Zdravstveno varstvo in socialna pomoč

ZSS je vzpostavil celotno evidenco slepih in slabovidnih ter na osnovi te poskrbel za urejeno zdravstveno varstvo: preglede, zdravljenje v bolnišnicah, kopališko, klimatsko zdravljenje idr. Upravičeni so bili tudi do letovanj v počitniških domovih, ki so bili last Zveze slepih Jugoslavije in republiških odborov. Ti domovi so bili v Stomorski na Šolti, na Okroglem pri Kranju, v Piranu, Izoli, Bakarcu, Vrtnjaški banji in Čanju.¹³³

ZSS je vodil evidenco socialno ogroženih članov, na osnovi te je organiziral materialno pomoč slepim, jih gmotno podpiral in zanje posredoval pri organih, zadolženih za ureditev njihovih pravic.¹³⁴ Skrbel je tudi za evidenco predšolskih slepih otrok in njihovim staršem omogočal svetovanje o negi, vzgoji in pripravi na šolo. Slepe šoloobvezne otroke je usmerjal v zavod za slepo mladino v Ljubljani, njihovim staršem pa nudil nasvete, kako z njimi ravnati, ko so doma na počitnicah.¹³⁵

Vzgoja in izobraževanje slepih otrok in mladine

Po vojni je bil naval na zavod, ki se je preimenoval v Zavod za slepo mladino v Ljubljani in ga je financiralo Ministrstvo za socialno skrbstvo LRS, zelo velik. V zavodu je bivalo okrog 80 slepih otrok.¹³⁶ Od teh je bilo precej oslepelih zaradi vojnih poškodb,¹³⁷ v zavod pa so prihajali s širšega območja Slovenije, tudi iz predelov, iz katerih jih med vojno niso mogli vpoklicati.¹³⁸

131 Gl. npr. primer Avguste Laznik. – AJ 66, Odeljenje za osnovnu nastavu, f. 2049, Zavod za slepu decu Kočevje, Zapisnik 1. izredne učiteljske seje, 21. 2. 1939.

132 Mimi Breznik, »Invalidske delavnice v Škofji Loki«, v: *Svetloba izpodriva temo*, 148. Kos, 50 let organizirane družbene skrbi za odrasle slepe osebe, 5.

133 Janežič Mikeš, »Skrb za slepe v svetu in pri nas«, 326.

134 Ibid., 325.

135 Ibid., 324.

136 Oktobra 1948 je v zavodu bivalo 84 gojencev, 14 v starosti od 7 do 10 let, 33 v starosti od 10 do 14 let in 37 v starosti od 14 do 25 let. – SI AS 231, t. e. 98, 61-100, VII 64/321, 12. 10. 1948, Mesečno poročilo.

137 »Družba je dala slepim zavest enakopravnih državljanov«, *Poročevalec*, 1. 10. 1955.

138 SI AS 228, t. e. 3, 3/IV/6, Zavod za slepe otroke Kočevje, Poročila, Št. 1/14-45-1, Poročilo o stanju zavoda za slepe otroke. Leta 1945 je bil za potrebe krajev takratnega Svobodnega tržaškega ozemlja ustanovljen zavod za gluho mladino v Portorožu, hkrati pa tudi zavod za slepo mladino. Slednji je deloval le do leta 1947, njegove preostale gojence je sprejel ljubljanski zavod. – Marjan Pavčič,

Ko je maja 1945 postalo jasno, da se zavod ne bo mogel seliti nazaj v Kočevje, je bila v začetku junija sklicana izredna seja, saj se je učiteljski zbor zavedal, da je treba čim prej najti ustrezen dom za slepe otroke in mladino.¹³⁹ Vodstvo je dalo vedeti, bo bodo ti najkasneje do jeseni potrebovali novo zgradbo, ki bo odgovarjala bivalnim in izobraževalnim potrebam več desetletij.¹⁴⁰ Pri tem je poudarilo, kot že velikokrat prej, ko je zavod še imel sedež v Kočevju, da »spada naš zavod kot prva in edina slovenska vzgojna in učna ustanova za slepe v središče Slovenije – to je v Ljubljano«.¹⁴¹ Menilo je, da potrebuje zavod za slepe, če želi uspešno opravljati svoje naloge – izobraziti slepo mladino »v koristne, produktivne člane narodnega in družbenega občestva« – stalne stike z drugimi podobnimi zavodi in tudi z znanstvenimi, zdravstvenimi ter kulturnimi, socialnimi ustanovami. Pri tem je vodstvo poudarilo, da

naš zavod ne predstavlja samo vzgojno, temveč tudi centralno ustanovo za skrbstvo slepih. Biti mora stalno vodilen in inicijativen tudi v skrbstvu za odrasle slepe. Njegova naloga ni končana s tem, da da slepim gotovo izobrazbo ter jih izuči v kakem poklicu; potrebno je, da je z bivšimi gojenci v stalnih stikih, jim omogoča eksistenco, pomaga pri preskrbi dela in materiala, jim nudi moralno oporo itd. Vse to obširno delo pa je mogoče vršiti samo iz večjega središča.¹⁴²

Ker so želeli, da bi zavod nudil slepi mladini možnosti splošne in poklicne izobrazbe, so računali na prostore za šolo (učilnice), delavnice, internat (jedilnico, spalnice, kuhinjo, shrambe), upravo (pisarno) in stanovanjske prostore za učitelje – skupaj na najmanj 40 prostorov za 70 do 100 gojencev v starosti od šest do 24 let. Nikakor niso pozabili omeniti, da potrebujejo tudi veliko dvorišče z vrtom, ki bi omogočal vsaj delno samooskrbo.¹⁴³ Poleg seznama prostorov so naredili tudi seznam zelenega inventarja,¹⁴⁴ pri čemer so naglasili, da jim bo izhodišče za skromen začetek nudil inventar, ki so ga hranili v Kočevju.¹⁴⁵

»Posebno šolstvo na Slovenskem. Pregled izobraževanja in usposabljanja telesno in duševno prizadetih otrok«, v: *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja* (Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1987), 653.

139 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 30. 4. 1945.

140 SI AS 228, t. e. 3, 3/IV/6, Zavod za slepe otroke Kočevje, št. 268, dopis Vidi Tomšič – ministrici za socialno politiko, 20. 6. 1945.

141 SI AS 228, t. e. 3, 3/IV/6, Zavod za slepe otroke Kočevje, št. 786/45, Zapisnik izredne seje učiteljskega sveta zavoda za slepe otroke, 4. 6. 1945.

142 Ibid.

143 SI AS 228, t. e. 3, 3/IV/6, Zavod za slepe otroke Kočevje, št. 786/45, Zapisnik izredne seje učiteljskega sveta zavoda za slepe otroke, 4. 6. 1945; št. 784, Potrebe za obnovo zavoda za slepo mladino, 4. 6. 1945.

144 SI AS 228, t. e. 3, 3/IV/6, Zavod za slepe otroke Kočevje, št. 786/45, Zapisnik izredne seje učiteljskega sveta zavoda za slepe otroke, 4. 6. 1945.

145 SI AS 228, t. e. 3, 3/IV/6, Zavod za slepe otroke Kočevje, št. 784, Potrebe za obnovo zavoda za slepo mladino, 4. 6. 1945.

Z odlokom ministrstva za prosveto je bil slepi mladini 25. avgusta 1945 dodeljen nov dom v bivšem notredamskem internatu oziroma zavodu De Notre Dame na ljubljanskem Mirju, kjer jim je bilo določenih šestnajst prostorov s souporabo kuhinje. Na Langusovo 16 se je zavod preselil v začetku marca 1946.¹⁴⁶ 30. septembra 1947 je bila med Ministrstvom za prosveto LRS in Zavodom ubogih šolskih sester Notre Dame sklenjena najemniška pogodba, iz katere je razvidno, da je zavod dobil v najem celoten objekt, pa tudi vrt in dvorišče.¹⁴⁷ S tem je bila zavodu dana možnost, da sprejme vse novince, ki so se potegovali za sprejem v ustanovo.¹⁴⁸

Do konca leta 1947 so bila izvedena osnovna popravila. Ko je bil zavod prenovljen in očiščen, je pedagoški svet sprejel predlog, da izpeljejo slovesno otvoritev. Svečana akademija je potekala 17. januarja 1948 skupaj z otvoritvijo razstave izdelkov gojenk in gojencev, ki je bila popestrena z umetniškimi izdelki kiparja Jakoba Savinška in slikarke Cite Potokar. Dogodka se je udeležilo mnogo visokih gostov, med njimi sta bila tudi minister za prosveto Jože Potrč in minister za socialno skrbstvo Anton Kržišnik.¹⁴⁹

Zaradi ustrezne politike in osveščenosti se je zavod v petdesetih letih 20. stoletja čedalje bolj polnil, zaradi pomanjkanja prostora so začeli razmišljati o gradnji novega šolskega poslopja. Z gradnjo so začeli leta 1962, aprila 1966 so se v nove šolske prostore preselili prvi razredi, svečana otvoritev ustanove z novim imenom Zavod za slepo in slabovidno mladino Ljubljana pa je potekala 29. novembra 1966.¹⁵⁰

V tej ustanovi so bile uresničene temeljne naloge: vzgoja, izobraževanje in usposabljanje slepe in slabovidne mladine s področja Slovenije tako v predšolskem kot v osnovnošolskem obdobju, kar je rezultiralo v dejavnostih osnovne šole s predšolskim oddelkom (vrtcem in malo šolo), šoli s prilagojenim programom in domu z vso oskrbo, ki so delovali v okviru zavoda.¹⁵¹

Do leta 1968 je Zavod za slepo mladino v Ljubljani poskrbel za 266 gojencev. 197 od teh je končalo osnovno šolo.

146 SI AS 2061, t. e. 222, Zavod za slepo in slabovidno mladino. Zgodovinski oris 1919–1989, 5.

147 Več v: SI AS 231, t. e. 78, št. 628, Najemna pogodba.

148 SI AS 231, t. e. 64, št. 2339/47, Zapisnik 8. redne seje učiteljskega sveta v drž. zavodu za slepo mladino, 11. 4. 1947.

149 SI AS 231, t. e. 91 (1948), št. 3724/48, Zapisnik 4. redne seje učiteljskega sveta na Drž. Zavodu za slepo mladino, 30. 1. 1948.

150 Vilma Kralj, »Zavod za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani«, v: *Svetloba izpodriva temo*, 164.

151 SI AS 2061, t. e. 222, Zavod za slepo in slabovidno mladino. Zgodovinski oris 1919–1989, str. 10.

Življenje slepe in slabovidne mladine ljubljanskega zavoda

Gojenci in gojenke so bili med šolskim letom v celodnevni oskrbi zavoda, konce tedna pa je večina preživljala na svojih domovih. Tiste, ki so se odločili ostati v zavodu, so glede na določila hišnega reda (zgolj) ob nedeljah in praznikih lahko obiskali starši in sorodniki.¹⁵² Med domačimi so gojenke in gojenci zavoda preživljali tudi poletna meseca julij in avgust, učiteljstvo je namreč spoznalo, da je za slepega gojenca »zelo koristno in potrebno, da se po deset mesečnem življenju v internatu vrnejo za dva meseca na oddih, k svojcem v domači kraj, ker sicer bi se popolnoma odtujili domu in svojcem. Tudi imajo doma priliko seznaniti se z realnim življenjem in z borbo za obstanek, kar jim je v zavodu prihranjeno«. ¹⁵³

V zavodu so pazili, da so bili gojenci in gojenke nenehno – po mnenju četrtošolca Huberta celo preveč – zaposleni:

Vsi smo prezaposleni. /.../ Učni načrti so pri nas isti kot v običajnih šolah. Jasno je, da je to za nas precej težko breme. Vendar je nujno, ker bi bila sicer izobrazba nas slepih slabša. Imamo pa še več specialnih predmetov, ki otrokom, ki vidijo, niso potrebni. /.../ V popoldanskih urah pa imamo pletarstvo, mizarstvo in gospodinjstvo. Ker nas glasba zelo veseli, se nekateri uče celo več instrumentov. Vse to nas v toliki meri zaposli, da nam le redko ostane še kaj prostega časa. ¹⁵⁴

Niso pa bili zaposleni le s šolskimi in fakultativnimi dejavnostmi, uprava jih je takoj po selitvi na Mirje namreč začela uvajati tudi v hišna dela. Vsi so pomagali pri čiščenju parketa v učilnicah in spalnicah, dekleta so pomagala v pralnici pri pranju perila in v kuhinji pri pomivanju posode. Dnevni red zavoda je bil naslednji: vstajanje ob 6.30, točno ob 7.00 zajtrk, da so gojenke in gojenci lahko poslušali jutranja radijska poročila, po zajtrku postiljanje postelj, od 7.45 do 8.10 jutranja telovadba. ¹⁵⁵ Ta je bila zelo pomembna; prisotni so jo začeli z osnovnimi vajami (obrati, koraki v krogu), ki so prešle v tek. Sledile so dihalne in raztezne vaje. Za gojitev mehkejše hoje in orientacije v prostoru so s korepeticijo vadili tudi valčkov korak. ¹⁵⁶ Od 8.15 do 11.45 je potekal pouk, ob 12.00 je bilo kosilo, po obedu je bil na vrsti sprehod ali razgibavanje na dvorišču, od 14.00 do 16.00 so imeli ročno delo, ob 16.00 malico in odmor do učne ure ob 17.00, ki je trajala do večerje ob 18.30. Po večerji so imeli gojenke in gojenci prosto, ta čas naj bi

152 SI AS 231, t. e. 64, št. 2339/47, Zapisnik 5. redne seje učiteljskega sveta v drž. zavodu za slepo mladino, 4. 1. 1947.

153 SI AS 231, t. e. 91 (1948), št. 3724/48, Zapisnik 7. redne seje učiteljskega sveta na državnem zavodu za slepo mladino, 11. 5. 1948, 2.

154 »Temo premagujejo«, *Pravica*, 18. 4. 1957.

155 SI AS 231, t. e. 64, št. 2339/47, Zapisnik 5. redne seje učiteljskega sveta v drž. zavodu za slepo mladino, 4. 1. 1947.

156 SI AS 231, t. e. 64, št. 2339/4, Zapisnik 7. redne seje učiteljskega sveta v drž. zavodu za slepo mladino, 12. 3. 1947.

izkoristili za branje, sprehode, poslušanje radia. Ob 19.30 je sledilo umivanje, ob 20.00 so morali otroci k nočnemu počitku, gojenci obrtne šole in gojenke gospodinske šole pa so smeli ostati pokonci do 21. ure. V prostem času so imeli tisti, ki so se učili glasbo, glasbene ure in vaje. Teh je bilo vedno precej, v šolskem letu 1947/48 je bilo na šoli na primer pet učiteljev glasbe, violino se je učilo sedem dečkov in ena deklica, klavir so se učili štirje dečki in tri deklice, čelo dva dečka in ena deklica, orglice šestnajst dečkov in enajst deklic, citre tri deklice in harmoniko pet dečkov.¹⁵⁷

Učiteljski zbor je podpiral organiziranje pionirskih sestankov, ki so bili na urniku vsak četrtek, in sestankov mladincev, ki so bili na urniku ob sobotah. Kulturno-prosvetni sektor je organiziral ruski krožek, krožek glasbene teorije, bralni krožek in krožek za »ideološki študij«. Glede na poročilo učiteljskega zbora je bila udeležba v teh krožkih vedno zelo visoka. Novembra 1947 so članice in člani mladinskega aktiva prejeli izkaznice in se povezali z rajonskim in mestnim odborom mladincev. Povezani so bili tudi z mladinskimi aktivni domov slepih v Zagrebu, Zemunu in Sarajevu.¹⁵⁸

Organiziranje in spodbujanje aktivnega preživljanja prostega časa pa ni bilo povezano zgolj z željo, da bi gojenke in gojenci pridobili čim več znanja, temveč tudi z željo, da bi ti v najmanjši mogoči meri kršili zavodske predpise:

Nekateri gojenci in gojenke ne pridržavajo točno zavodskih predpisov ob prostem času. Primerilo se je že večkrat, da so se gojenci in gojenke skrivoma sestajali, kar bi lahko vodilo do kritičnih slučajev. O tem se je razvila debata. Da bi gojence in gojenke v prostem času popolnoma ločili, ni vzgojno in bi bilo s tem več negativnega kot pozitivnega. Sklenili smo, da bomo še bolj pravilno zaposlili i ene i druge, tako da ne bi imeli časa misliti na drugo. V prostem času pa bomo vršili boljšo kontrolo.¹⁵⁹

V arhivskem gradivu je več poročil o »nezadovoljivem vedenju učencev«; učiteljstvo je zlasti kritiziralo »neizpolnjevanje predpisov dnevnega in hišnega reda, kajenje in nedostojno govorjenje, zlasti slednje se je zelo razpaslo«. ¹⁶⁰ Vzgojitelji so težave reševali sproti in mnoge od njih tudi rešili. Gojenke in gojenci so zadovoljivo napredovali predvsem pri osebni higieni, ki je bila po vojni, tudi v navezavi z vsesplošnim pomanjkanjem toaletnih potrebščin in oblačil, med bolj perečimi problemi. ¹⁶¹

157 SI AS 231, t. e. 90, št. 2077/2, Zapisnik 5. redne seje učit. sveta, 18. 2. 1948.

158 SI AS 231, t. e. 90, št. 2077/1, Zapisnik 3. redne seje učit. sveta, 2. 1. 1948.

159 SI AS 231, t. e. 90, št. 2077/3, Zapisnik 6. redne seje učit. sveta, 25. 3. 1948.

160 SI AS 231, t. e. 149, 1949, 680-1400, Zapisnik semestralne seje učiteljskega sveta, 13. 1. 1949.

161 SI AS 231, t. e. 66, št. 2339/47, Zapisnik 2. redne seje učit. sveta v drž. Zavodu za slepo mladino, 28. 11. 1947.

S higieno in zdravjem so bila povezana letovanja. 73 slepih otrok je bilo v koloniji že leta 1949; uporabljali so kapacitete v stavbi gluhonemnice v Portorožu.¹⁶² Leta 1953 so za slepe otroke organizirali prvo taborjenje na Okroglem pri Kranju, kjer je imel ZSS svoje okrevališče. Tabor so poimenovali Jelen, tudi šotorom so dali imena – Bela hiša, Speči medved, Slon, Rjoveči lev in Hotel Mu. Aktivnosti v Jeleni se niso razlikovale od aktivnosti v drugih taborih. Mladina je igrala razne tipne, slušne in orientacijske igre, hodili so na izlete. Taborni ogenj jih je združil ob glasbi. Glede na pisanje *Poročevalca* so bili otroci na počitnicah zelo zadovoljni: »V taboru je bilo veselo in nihče ni imel občutka, da česa ne zmore ali da je za karkoli prikrajšan, ker ne vidi.«¹⁶³ V začetku leta 1954 je bil prav tako na Okroglem organiziran enotedenski smučarski tečaj za slepe mladince. Tečaj sta vodila učitelj iz Zavoda za slepo mladino v Ljubljani in trener Tone Košir.¹⁶⁴

Življenje zavodskih otrok so olajšali t. i. patronati, katerih nastajanje sta po vojni spodbujali ministrstvi za socialne zadeve in prosveto. Naloga patronatov je bila skrb socialno-zaščitnega značaja za določen zavod v sporazumu z njegovo upravo, ki so jo oskrbovancem s prostovoljnimi rednimi in izrednimi prispevki v denarju ali blagu nudile množične organizacije oziroma organizirane ljudske množice.¹⁶⁵

Gradivo iz marca 1948 izkazuje, da je patronat nad zavodom prevzel Litostroj, ki je mesečno pošiljal prispevke. Vsoto je uprava zavoda porabila sporazumno z gojenci in kolektivom Litostroja »v najboljšo korist in veselje naši mladini«. Gojenci so iz hvaležnosti v tovarni organizirali akademijo, ki je potekala po ogledu tovarne: »Vse delavstvo je bilo z nastopom zadovoljno, torej je naša mladina dosegla uspeh.«¹⁶⁶

Pedagoški proces v letih po drugi svetovni vojni

V Zavodu za slepo mladino v Ljubljani, katerega cilj je bil varovancem uspešno predati znanja, ki bi jim »omogočila vključitev v družbo kot produktivnim članom /.../ in samostojno življenje«,¹⁶⁷ so v letih po drugi svetovni vojni spremljali razvoj novih, specialnih učnih pripomočkov oziroma razvoj pripomočkov, ki naj bi olajšali življenje slepim in slabovidnim osebam. Upravnica Dobovšek je na seji učiteljskega sveta novembra 1947 povedala, da je proračun zavoda povsem

162 SI AS 231, t. e. 141, 1949, Počitniška kolonija gluhonemih in slepih Portorož 1949, zvezek Spisi.

163 »Prvo taborjenje slepih otrok v Jugoslaviji«, *Poročevalec*, 30. 9. 1953. Gl. tudi »Slepi taborniki so med najboljšimi v Sloveniji«, *Dnevnik*, 4. 5. 1960.

164 »Med slepimi smučarji na Okroglem pri Kranju«, *Invalidski vestnik*, 24. 1. 1954.

165 SI AS 231, t. e. 65, Navodila za delo in organizacijo patronatov.

166 SI AS 231, t. e. 92, št. 2077/3, Zapisnik 6. redne seje učit. sveta, 25. 3. 1948.

167 Dunja Dobaja, »Otroci s posebnimi potrebami v Sloveniji (1918–1990): od segregacije do integracije«, *Družboslovne razprave* 38, št. 101 (2022), 124.

izčrpan, zato niso mogli kupiti niti knjig niti papirja.¹⁶⁸ Ob tem je bilo razveseljivo dejstvo, da je v zavodu 13. novembra 1947 delo začel tečaj za članice AFŽ, ki so se želele naučiti Braillove pisave. Nanj se je prijavilo šestnajst članic, ki so si za cilj zadale pisanje sodobnih aktualnih knjig za slepe in slabovidne otroke in mladino.¹⁶⁹ Da so bile uspešne, kaže podatek, da je bilo leta 1947 v zavodski knjižnici 451 knjig, že leto kasneje pa 561, od teh 137 v brajici.¹⁷⁰

V letih po vojni je primanjkovalo tudi tablic za Braillovo pisavo, ki jih je zavod prej naročal izključno iz tujine.¹⁷¹ Reliefne zemljevide, računske skrinjice, risalne pribore za geometrijo, pisala idr. so morali učiteljice in učitelji sprva izdelovati sami, prirejali in sestavljali pa so tudi šolske knjige v brajici ter povečanem črnem tisku. Napredek, ki je prinesel avdiovizualne naprave – elektronska povečevala in različne optične pripomočke za pisanje in branje, magnetofone, kasetofone, optakone, zvočne računalnike – je bil takrat v skromnih zametkih. Večji razvoj pripomočkov za usposabljanje, orientacijo in telesno vadbo ter družabnih iger so prinesla osemdeseta leta 20. stoletja.¹⁷²

Učiteljstvo je prihajalo v zavod iz učiteljskega naraščaja s petletno prakso in je v zavodu prakticiralo tri leta; strokovni izpit je nato opravljalo pred posebno izpitno komisijo. Po strokovnem izpitu, obveznem od leta 1930, je bil učitelj sicer imenovan za stalnega strokovnega učitelja v zavodu,¹⁷³ vendar je bil vsako leto dolžan izkazati strokovno in pedagoško usposobljenost. Pri ocenjevanju je bila posebna pozornost posvečena njegovemu pouku (na kakšen način podaja učno snov, ali se drži načel didaktike, kako snov povezuje z aktualnim dogajanjem, ali vzgaja in izobražuje učenke in učence v socialističnem duhu) in učnemu uspehu (ali je predelal predpisano snov, kakšen je uspeh oziroma znanje učenek in uencev, kakšna je disciplina v razredu itd.). Komisija je ocenjevala tudi učiteljevo marljivost (ali se pripravlja na pouk, ali pomaga mladini izven učnih ur, kakšen odnos ima do učiteljskega zbora in ravnatelja). Del ocene je bilo tudi učiteljevo izvenšolsko udejstvovanje (pisanje člankov, predavanja).

168 SI AS 231, t. e. 66, št. 2339/47, Zapisnik 2. redne seje učit. sveta v drž. Zavodu za slepo mladino, 28. 11. 1947.

169 Ibid.

170 SI AS 231, t. e. 91 (1948), št. 3724/48, Zapisnik (9. redne) zaključne seje učiteljskega sveta Zavoda za slepo mladino za šol. leto 1947/48, 22. 6. 1948.

171 SI AS 231, t. e. 51, 7851-9300, 7907-46, 18. 4. 1946.

172 SI AS 2061, t. e. 222, Zavod za slepo in slabovidno mladino. Zgodovinski oris 1919–1989, 8.

173 SI AS 228, t. e. 3, 3/IV/6, Zavod za slepe otroke Kočevje, št. 268, dopis Vidi Tomšič – ministrici za socialno politiko, 20. 6. 1945. Marjan Pavčič, »Posebno šolstvo na Slovenskem. Pregled izobraževanja in usposabljanja telesno in duševno prizadetih otrok«, v: *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja* (Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1987), 646, 650. Gl. tudi SI AS 231, t. e. 92, št. 2077/1, Zapisnik 3. redne seje učit. sveta, 2. 1. 1948.

Kako je bila videti splošna letna ocena, ponazorijo naslednji primeri:

- a. Delo tov. N. N. je bilo tedaj v tem šolskem letu vzgledno in zasluži za to nagrado, pohvalo, poverili bi mu lahko odgovornejše naloge itd.
- b. Tov. N. N. je tedaj v tem šolskem letu svoje naloge v celoti opravil.
- c. Tov. N. N. je tedaj v tem šolskem letu svoje naloge v glavnem opravil, moral pa bo v prihodnje ...
- d. Tov. N. N. tedaj v tem šolskem letu svojih nalog ni opravil ...¹⁷⁴

ZAKLJUČEK

Kljub zakonodaji, ki je med šoloobvezne štela tudi slepe otroke, je bilo na Slovenskem do konca druge svetovne vojne specialnega pouka in vzgoje deležna manj kot polovica teh otrok. Razloge najdemo v nevednosti mnogih staršev, ki niso bili osveščeni, da obstaja možnost šolanja njihovih otrok, in pa prostorski stiski ter vsestranskemu pomanjkanju v zavodu za vzgojo in izobraževanje slepih otrok in mladine. Ker je moral kočevski zavod precej nadoknaditi, se je zgledoval po Zavodu za slepe v Zagrebu, ustanovljenem leta 1895, in po modernem Zavodu za slepe v Zemunu ter se je kljub skromnim razmeram razvil v kakovostno in uspešno ustanovo, kar so izražali predvsem dosežki gojencev.¹⁷⁵ Marija Golob je zapisala, da zavod v Kočevju ni imel možnosti, da bi v celoti in povsem ustrezno v vzgojno-izobraževalni proces zajel vso slovensko slepo in slabovidno mladino, vendar je njegovo delovanje kljub temu pomenilo premik in napredek na tem področju.

K preobratu v življenju slepih in slabovidnih je mdr. doprineslo tudi nekaj pojavnih aktov. Poleg pravice do dela oseb s posebnimi potrebami oziroma ovirami, ki jo je uzakonila ustava iz leta 1963 oziroma njen 36. člen, ki je določal, da je družba dolžna ustvariti pogoje za usposabljanje in primerno zaposlitev »za delo ne popolnoma zmožnih oseb«, je treba poudariti pravne akte s področja vzgoje in izobraževanja. Kronološko gledano: ustavo FLRJ iz leta 1946, ki je zagotavljala vzgojo in izobrazbo vsem otrokom, in Zakon o sedemletnem osnovnem šolanju, ki je določal obvezno osnovnošolsko izobraževanje.¹⁷⁶ Ob tem pa nikakor ne moremo prezreti Splošnega zakona o šolstvu z dne 25. junija 1958, ki je uzakonil enotno osemletno osnovno šolo, štiriletno srednje šolstvo, dvoletne višje šole in štiriletne fakultete, visoke šole in umetniške akademije in ki je prav tako veljal za vse otroke. Zakon je hkrati določal načela posebnega šolstva, kar se je nanašalo

¹⁷⁴ SI AS 231, t. e. 140, 1949, št. 4533/9-49, Ocenjevanje pedagoškega osebja v posebnih vzgojnih domovih. Vprašanja za oceno.

¹⁷⁵ Golob, *Pot k svetlobi*, str. 8.

¹⁷⁶ Dobaja, »Otroci s posebnimi potrebami«, 123.

tudi na otroke z okvarami vida.¹⁷⁷ Zelo pomemben je bil Zakon o posebnem šolstvu, v okvir katerega je spadalo tudi šolstvo za slepo in slabovidno mladino, slovenska ljudska skupščina pa ga je sprejela 24. oktobra 1960.¹⁷⁸ Namen posebnih šol, ki so bile razdeljene na posebne zavode za predšolsko vzgojo, posebne osnovne šole, posebne strokovne šole, posebne vzgojne in izobraževalne zavode,¹⁷⁹ je bil dosegati smotre vzgoje in izobraževanja ter opravljati naloge rednih šol oziroma vzgojnih ter izobraževalnih zavodov, predvsem pa »usmerjati, pripravljati in usposabljaati otroke za tista dela in poklice, ki najbolj ustrezajo njihovim nagnjenjem in sposobnostim«. ¹⁸⁰ Država in stroka sta torej poskrbeli, da so otroci s posebnimi potrebami imeli zakonsko podporo za (prilagojeno) izobraževanje in pridobitev poklica. Dobaja opozori, »da je bila družba s tem zakonsko poklicana, naj osebe s posebnimi potrebami, ki bodo šle ,skozi proces *omilitve oziroma odprave razvojnih motenj*, integrira«. In nadaljuje, da je bila »družba ,pripravljena‘ integrirati le tiste otroke, ki so ,uspešno‘ opravili omenjeni proces. V tem obdobju lahko integracijo še vedno razumemo kot prilagajanje ,posebnih‘ večinskim ,neposebnim.«¹⁸¹

Kljub temu ne gre prezreti dejstva, da sta šolanje in zaposlovanje pripomogli k aktivnejšemu vključevanju slepih in slabovidnih oseb v gospodarsko in družbeno življenje, k samostojnemu, samoodgovornemu življenju slepih, to pa k razbijanju predsodkov, ki jih je družba do njih gojila v letih poprej.¹⁸²

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

AJ – Arhiv Jugoslavije:

AJ 66, Ministrstvo prosvete Kraljevine Jugoslavije.

SI AS – Arhiv Republike Slovenije:

SI AS 77, Banski svet.

SI AS 199, Šef pokrajinske uprave v Ljubljani, Prosветni oddelek 1941–1945.

SI AS 228, Ministrstvo za socialno skrbstvo Ljudske republike Slovenije.

¹⁷⁷ Aleš Gabrič, *Šolska reforma 1954–1963* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino: 2006), 90, 91.

¹⁷⁸ »Zakon o posebnem šolstvu«, *Uradni list Ljudske republike Slovenije*, 3. 11. 1960 (Ljubljana: Službeni list, 1960), 425–28.

¹⁷⁹ Ibid., 425, 426.

¹⁸⁰ Ibid., 425.

¹⁸¹ Dobaja, »Otroci s posebnimi potrebami«, 125. Dobaja zapiše, da se vzgojno-izobraževalni proces za otroke s posebnimi potrebami v obravnavanem obdobju imenuje rehabilitacija »v smislu celotnega procesa, ki ima za končni cilj vključitev v produktivno družbeno življenje.« – Ibid.

¹⁸² Gl. npr. »O družbenem značaju vprašanja slepih in njegovem reševanju«, *Slovenski poročevalec*, 28. 6. 1946, 7.

SI AS 231, Ministrstvo za prosveto 1947–1950.

SI AS 1460, Zavod za slepo in slabovidno mladino Ljubljana (1919–1984).

SI AS 1886, Mestni preskrbovalni urad Ljubljana.

SI AS 2061, Zavod Republike Slovenije za šolstvo (1950–1996).

SI ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana:

SI ZAL KOČ 84, Zbirni fond, Kočevje.

Časopisni viri

Borba, 1954.

Dnevnik, 1955, 1960.

Ilustrirani Slovenec, 1928.

Invalidski vestnik, 1954, 1955.

Jutro, 1939.

Poročevalec, 1953, 1955, 1957.

Pravica, 1957.

Slovenec, 1915, 1928, 1937.

Slovenski narod, 1937, 1944.

Slovenski poročevalec, 1946.

Literatura

Bizant, Ivan in Mimi Breznik. »Zveza slepih Slovenije.« V: *Svetloba izpodriva temo: zbornik slepih Slovenije*, 51–124. Ljubljana: Zveza slepih Slovenije, 1969.

Bizant, Ivan. »Center za rehabilitacijo in varstvo slepih Slovenije v Škofji Loki.« V: *Svetloba izpodriva temo: zbornik slepih Slovenije*. Ljubljana: Zveza slepih Slovenije, 1969.

Božič, Jože. *Štirideset let uspešnega dela: 1946–1986*. Ljubljana: Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije, 1986.

Breznik, Mimi. »Invalidske delavnice v Škofji Loki.« V: *Svetloba izpodriva temo: zbornik slepih Slovenije*. Ljubljana: Zveza slepih Slovenije, 1969.

Confidenti, Peter in Mimi Breznik. »Dom slepih v Stari Loki.« V: *Svetloba izpodriva temo: zbornik slepih Slovenije*. Ljubljana: Zveza slepih Slovenije, 1969.

Confidenti, Peter. »Šola za pse vodnike.« V: *Svetloba izpodriva temo: zbornik slepih Slovenije*, 312–14. Ljubljana: Zveza slepih Slovenije, 1969.

Dobaja, Dunja. »Otroci s posebnimi potrebami v Sloveniji (1918–1990): od segregacije do integracije.« *Družboslovne razprave* 38, št. 101 (2022): 117–37.

- Gabrič, Aleš. *Šolska reforma 1954–1963*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino: 2006.
- Golob, Marija. *Pot k svetlobi: Zavod za slepo in slabovidno mladino, 1919–1998* : [80 let šolanja slepih in slabovidnih v Sloveniji]. Ljubljana : Zavod za slepo in slabovidno mladino, 1999.
- Guštin, Damijan, Vesna Jerebič Perko in Ivan Kordiš. *Osvoboditev Kočevske*. Kočevje: Pokrajinski muzej, 2005.
- Janežič Mikeš, Teja. »Skrb za slepe v svetu in pri nas.« V: *Svetloba izpodriva temo: zbornik slepih Slovenije*, 315–26. Ljubljana: Zveza slepih Slovenije, 1969.
- Kos, Janez. *50 let organizirane družbene skrbi za odrasle slepe osebe Slovenije v Škofji Loki: 1936–1986*. Škofja Loka: Center slepih in slabovidnih dr. Antona Kržišnika, 1986.
- Kralj, Vilma. »Zavod za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani.« V: *Svetloba izpodriva temo: zbornik slepih Slovenije*. Ljubljana: Zveza slepih Slovenije, 1969.
- Mencej, Martin. "Razvoj šolstva za duševno zaostalo in defektno deco pri Slovencih od 1918–1938." *Popotnik: časopis za sodobno pedagogiko*, LX, št. 1–2, str. 53–59.
- Pavčič, Marjan. »Posebno šolstvo na Slovenskem. Pregled izobraževanja in usposabljanja telesno in duševno prizadetih otrok.« V: *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja*, 641–61. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1987.
- Sagadin, Janez. "Kvantitativna analiza razvoja osnovnega šolstva na Štajerskem, Koroškem, Kranjskem in Primorskem po uveljavitvi osnovnošolskega zakona iz leta 1869 ter kvantitativni prikaz osnovnega šolstva v poznejši Dravski banovini." *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969*. Ljubljana : Slovenski šolski muzej, 1970, str. 65–170.
- Skaberne, Minka. »Prvi slovenski zavod za slepe.« V: *Svetloba izpodriva temo: zbornik slepih Slovenije*, 28–34. [Ljubljana]: Republiški odbor Zveze slepih Slovenije, 1969.
- Skabernè, Minka. *Skrb za slepce: s 13 slikami*. Ljubljana: Društvo Dobrodelnost, 1919.
- Stiplovšek, Miroslav. *Banski svet Dravske banovine: 1930–1935: prizadevanja banskega sveta za omilitev gospodarsko-socialne krize in razvoj prosvetno-kulturnih dejavnosti v Sloveniji ter za razširitev samoupravnih in upravnih pristojnosti banovine*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, 2006.
- Svetloba izpodriva temo: zbornik slepih Slovenije*. Ljubljana: Zveza slepih Slovenije, 1969.
- Šorn, Mojca in Dunja Dobaja, »Institutional education of blind, deaf and speech-disabled children in Slovenia until World War II.« *Wychowanie w Rodzinie* 18, št. 2 (2018) (Jelenia Góra: Karkonoska Państwowa Szkoła Wyższa): 225–40.
- Šorn, Mojca in Dunja Dobaja, »Reševanje prostorskega vprašanja Zavoda za slepe otroke in mladino v Kočevju.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 63, št. 1 (2023): 127–38.
- Šorn, Mojca. »Slepi in slabovidni v Sloveniji od okupacije do 60. let 20. stoletja.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 65, št. 1 (2025): 87–103.
- Šorn, Mojca. »Zavod za slepe otroke in mladino v Kočevju.« *Kronika: V zlatih črkah v zgodovini: razprave v spomin Olgi Janša-Zorn* 57 (2009): 265–74.

Šorn, Mojca. »Zavod za slepe otroke v Kočevju (1941–1944) in njegova selitev v Ljubljano.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 49, št. 1 (2009): 269–78.

Šorn, Mojca. *Življenje Ljubljančanov med drugo svetovno vojno*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2007.

Zavod za slepo in slabovidno mladino: zgodovinski oris 1919–1989. Ljubljana: Zavod za slepo in slabovidno mladino, 1989.

Žagar, France. *Vojna, kaj je to? Utrinki mojega otroštva*. Ljubljana: Karantanija, 2005.

Tiskani viri

Bollettino Ufficiale per la provincia di Lubiana/Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine, 1942.

Službene novine kraljevine Jugoslavije, 1930.

Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine, 1930, 1931, 1932

Uradni list Ljudske republike Slovenije, 1960.

Ustava Ljudske republike Slovenije. s. l.: s. n., s. d.

Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije. [Beograd]: Uradni list SFRJ, 1963.

